ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1930

V

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата	13·—	зол.
Піврічна »	7·—	»
Квартальна «	3·50	»
Для членів »Червоної Калини«	3·—	»
ціна поодинокого числа	1·20	»

Для заграниці 2 $ річно.

За кордоном можна дістати »Літопис Червоної Калини«: **В Сполучених Держ. Північної Америки: The Ukrainian Legion, P. O. Box 578, Philadelphia, Pa. USA. / В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121 / В Румунії: Dmytro Herodot, Bucarest, IV. Delea Veche 45.**

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ РУСЬКА 18/III.

КУПУЙТЕ
ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

	Ціна для нечленів	членів
Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріяли. Зладив І. Кедрин 320 стор. і 16 ілюстрацій	8 зл.	4 зл.
Федір Дутко: **Глум.** Оповідання, ст. 52	1·20 «	60 «
Д. Дорошенко: **Мої спомини про давнє минуле.** Частина I.-IV.	8·40 «	4·20 «
Богдан Лепкий: **Слота.** Поезії	90 «	45 «
От так собі. Мініятури, стор. 129	1·50 «	75 «
За Золотоверхий Київ. Бої на вулицях Києва. При Центральній Раді Сторін 32	60 «	30 «
Левко Лепкий: **Сон Івасика.** Сценічна картина на 4 відслони з нотним. додатком. Сторін 24	50 «	25 «
Між молотом і ковалом. Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79	1·50 «	75 «
Ст. Левинський: **Від Везувія до пісків Сагари.** Сторін 84	3·25 «	1·70 «
Халіда Едіб: **В огні.** Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234	4·50 «	2·25 «
Василь Софронів: **Грішник.** Нариси. Сторін 104	1·50 «	75 «
Микола Голубець: **Львів.** Сторін 179	3·— «	1·50 »
А. Вільшенко: **Життя і пригоди Цяпки Скоропада.** Сторін 267	4·50 «	2·25 «
Роман Купчинський: **Заметіль.** Трильоґія зі стрілецького життя.		
І. **Курилася доріженька** Стор. 208	4·— «	2·— «
II. **Перед навалою.** Сторін 192	4·— «	2·— «
Федір Дудко: **В Загравi.** — Трильоґія з визвольних змагань на Україні		
І. **Чорторий.** Сторін 192	3·50 «	1·75 «
II. **Квити і кров.** Сторін 192	4·— «	2·— «
III. **На Згарищах**	4·— «	2·— «
Ген. Всеволод Петрів: **Спомини з часів укр. революції.**		
І. Частина. Сторін 180	3·50 «	1·75 «
II. Частина. Сторін. 180	3·50 «	1·75 «
III. Частина.	3·50 »	1·75 »
Юра Шкрумеляк: **Чета крилатих.** Сензаційна повість 17 арк. друку	5·— «	2·50 «
Др. Степан Шухевич: **Спомини.** (Причинки до історії УГА. на підставі записок та власних переживань)		
І. Частина	4·— «	2·— «
II. Частина	4·— «	2·— «
III. Частина	4·— «	2·— «
IV. Частина	4·— «	2·— «
V. Частина	4·— «	2·— «
Богдан Лепкий: **Зірка,** пов. з повоєнного життя	3·50 «	1·75 «
Володимир Лопушанський: **Перемога** — повість з визвольної війни.		
І. Частина	3·— «	1·50 «
II. Частина	3·— «	1·50 «
Максим Брилинський: **Хресний вогонь.** Воєнні нариси	3·50 «	1·75 «
Т. Г. Масарик: **Світова революція**	13·50 «	6·75 «
Др. Ст. Шухевич: **Видиш брате мій** (8 місяців серед УСС-ів)	4·50 «	2·25 «
Др. Ганс Кох: **Договір з Денікіном**	1·80 «	0·90 «
М. Галаган: **З моїх Споминів**	4·— «	2·— «
Микола Матіїв-Мельник: **На чорній дорозі** (новелі)	3·50 «	1·75 «

АДРЕСА: **ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/III.**

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ
ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. Річник

ЧИСЛО 5. * ТРАВЕНЬ * 1930

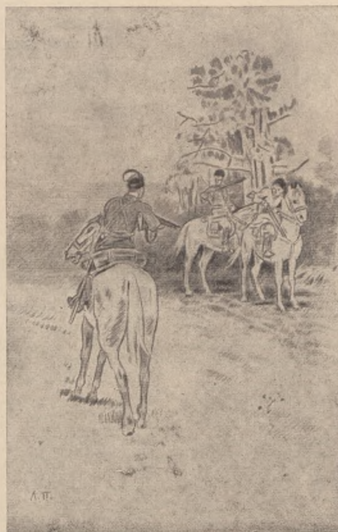

„Свій, чи ворог?“ *Леонід Перфецький*

Богдан Лепкий

На Голгофті

Голгофта, хрест,
Страшні, червоні сни...
Товпа реве:
„Распни, распни, распни!“

І розпяли.
На голові вінок.
По каплі кров
Спливає з колючок.

Товпа реве:
„Якщо ти Бог єси,
То злізь з хреста
І сам себе спаси!

Колиж не Бог,
А лиш юдейський цар,
То з військами
На ворогів удар!

А ти мовчиш,
Здрігаєшся, мов трус?
Га! Ти не Бог,
Лиш Назарей, Ісус!!!“

— — — — — — — —

Голгофта, хрест,
Страшні, червоні сни...
Прости їм, Боже,
Бо сліпі вони.

5. IV. 1930.

„Kappe ab“.

Написала: *Іванна Блажкевич.*

Зима 1916/7 р. була для прифронтового населення села Залукви чи не найтяжчою з цілої війни. Від перших днів вересня воєнна лінія станула у виселеному Галичі, а австрійська артилєрія око палася на полудневому кінці Залукви.

Над селом зависла гроза евакуації і лише завдяки пасивному опорові мешканців і депутаціям до верховної команди армії удавалося відсувати її на якийсь час.

Головною умовою, під якою військова влада погоджувалась на побут цивільних мешканців у Залукві, було те, що не буде між ними ранених.

От і взялося населення до копання землянок по вказівках команданта батерії, окопаної в селі. Копали ми ці криївки рівнобіжно до боєвої лінії, глубокі 3—4 м.

Хто не знає воєнного безділля, цього веґетування з дня на день, в якому жило населення під боєвою лінією, у безконечній непевности завтрішнього дня, той не зрозуміє тої приємности і запопадливости, з якою копали ми землянки без ніякого примусу. Їх уладжування це була одинока плянова і тому приємна робота в цей непевний час.

Ціле село роїлось від німецького війська, яке прийшло до нас з французького фронту. Теперішний німецький вояк у богато дечім ріжнився від солідних, тактовних „Ґерманців“, яких бачили ми в 1915 р. в часі переходу їх через Галич по горлицькій офензиві проти Москалів.

Два роки жорстокої війни здеморалізували цих людей, які самі з чванливістю розповідали про свій побут у Франції.

Тож не дивниця, що воєнна сваволя вояків до живого допікала мешканцям Залукви, які лише зі страху перед скитальщиною не кидали рідних осель.

Поминувши вічне ходження вояків попід хати з їхнім „Bohnen“ і „яйка“, зморою над селом висіла певність, що скільки разів гурток Німців мав відїзджати до дому на відпустку, стільки разів пропадала в селі безслідно корова, зіставляючи цілу родину без ложки молока.

Німецький майор Мирінґ, який всіх Українців уважав шпіонами і зрадниками, рішучо заперечував всяким підозрінням в крадіжі коров, яке австрійська жандармерія спрямовувала в сторону німецької солдатески.

Вкінці зловлено Німців на горячім вчинку і від тоді крадіж коров частинно устала.

Але я всетаки брала свою корову на ніч до хатних сіней в страху, щоб у неї не зродилась охота в кусках мяса поїхати в Німеччину.

Тиждень перед Великоднем знову дістало село приказ виселення. Але коли наша депутація зажадала від війська відповідного числа підвод і комісії для опіки полишеного в селі майна, махнули на нас рукою і ми зісталися святкувати дома.

На фронті відбувалося вже „братання“, артилєрія відпочивала, а Німці раптом широко заговорили про Україну. Сподівання на недалекий мир зродили радісний святочний настрій у вірних, які зібрались на воскресну утреню в старенькій деревляній залуквинській церкві.

Довкола обступили церкву німецькі вояки і з цікавістю розглядали кошики і скатерті з поукладаним у них „свяченим“.

Стоять бездушні до цього великого Свята Воскресення, Свята-Весни, побіди Світла над темнотою. Чужий їм святочний настрій зібраної маси, який збільшає туга за рідними, розсіяними по цілому світі. Хто лине думкою на італійський фронт, хто в далекий Сибір, а хто в центральну Азію... Слізми заходять очі, а щирі мольби линуть у небо, благаючи щасливого повороту батькам, синам, братам.

Старенький, мов голуб сивий парох дріжачим голосом проводить відправі. Натомісць з хорів гремить могучий барітон дяка, евакуованого з Зарваниці. Отож не дивно, що цьому сильному голосові затісно в маленькій деревляній церковці і аж вікна дзвенять у ній під спів півця, який привик до зарваницького храму.

Виходить обхід з плащеницею.

Німці зацікавились ще більше.

Станули збитою лавою. Жартують. Шапки на головах.

„Воскрес Ісус от гроба, якоже прорече"... затягнув дяк високо, як годилось в таке рокове свято... Але раптово затих дяківський грім.

Замісць дальших слів воскресної пісні прошибла воздух його грімка рішуча команда, якій ніхто не всилі опертись: „Карре ab!"

І в тойже мент з голов німецьких вояків недовірків, протестантів, жидів і кальвінів, які стояли свобідно під церквою, злетіли шапки, мов одною рукою зняті.

Злетіли так, як злітають під дужим помахом коси головки квітів на леваді.

Дяк затягнув вдруге, але вже слабшим, поіритованим голосом: „Воскрес Ісус от гроба, якоже прорече"...

Процесія зникла за північною стіною церкви, але вояки все ще стояли „Карре ab," збентежені, похнюпивши голови в низ.

— Через 5 літ жила під фронтом, але такої лячної, могучої команди ніколи більше не чула. Це була команда Архистратига до тих, що поважилися зневажати Божу велич.

Штірк чи Кербер

(На маргінесі акту з дня 4 падолиста 1916 р.)

Написав: *А. Крезуб.*

З арканів австрійської внутрішньої політики в часі світової війни для нас, Українців, момент, коли ізза кулісів міністерських кабінетів на світло денне виринув акт, в якому цісар Франц Йосиф заповідав відокремлення Галичини — є мабуть найцікавіший. І то з ріжних причин. З одної сторони це „відручне письмо" дряхлого, стоячого над гробом вже цісаря є доказом, як короткозорими були австрійські державні керманичі взагалі і як зручно вміли Поляки використовувати міжнародне положення і свої впливи на австрійському дворі.

Та найважніше, що цей цинічний акт звертався не проти кого іншого, а проти Тирольців сходу, проти цього народу, якого провідники так запопадливо старалися доказати його льояльність супроти австро-угорської монархії, його любов і безграничне довіря до австрійського трону. Та не помогли гекатомби складені на вівтарі австрійської „батьківщини" з квіту українського народу Українських Січових Стрільців, не помогли вірнопідданчі заяви, чолобитні ні пропамятні письма наших політичних організацій; корона і правительство чхнули на їх і забігаючи ласки в Поляків, без найменших скрупулів рішили не тільки фактично, але і правно віддати нас в їхні руки. Акт з 4 падолиста 1916 р. був у відношенню до Українців справді короною „віденської системи правління, атмосфери, де слова не зобовязують до нічого, де не додержується приречень, а вдячність оставляється малим і наївним". *)

Серед української суспільности цей злочинний прямо акт викликав зрозуміле обурення, але воно ізза воєнних обставин не мало змоги як слід зареагувати на цей новий доказ цісарської ласки „для своїх Русинів". Рівнож і в рядах Українських Січових Стрільців викликав він величезне огірчення і скріпив в їх рядах ще більше переконання, що від Австрії немає чого надіятися українському народові. Що-ж до нашого політичного проводу, то є Загальної Української Ради, на нього посипалися зі всіх сторін обвинувачення і закиди за те, що він не предбачив і не запобіг цьому ганебному позакулісному торгові українською територією. Розбирати, наскільки ці громи, кидані в сторону З. У. Р., а зокрема її голови д-ра Костя Левицького та містоголови М. Василька, були оправдані, не є задачею отцеї статейки. Тут слід вказати тільки на те, що переговори в справі нового державно-правного становища Галичини між урядом і Поляками велися незвичайно конспіративно, а далі, що австрійський уряд був дуже заанґажований в польській справі і відвести його від думки, яка лягла в основу цісарського відручного письма, було справою не легкою.

Та мимо грубої заслони, якою прикривали австрійські правлячі круги свої коншахти з Поляками, всетаки дещо проникало на світло. На засіданнях З. У. Р. в днях 26 жовтня і 1 падолиста 1916 р. прим., як розказує тодішній голова її д-р К. Левицький, „порушено в дискусіях також „поголоски" про намірену зміну державно-правного становиська Галичини"*). А ще перед дискусією голова ЗУР., здаючи звіт з діяльности її президії, згадав про свою конференцію з президентом міністрів Штірком, на якій домагався він вияснення про причину і предмет авдієнції д-ра Білінського і д-ра Бобжинського у цісаря. На це Штірк дав д-ру Левицькому „успокоюючу" відповідь і запевнив його, що ці авдієнції не відносяться до українських справ, а до справ польського

*) Із промови д-р Крамаржа на засіданню австр. делеґації в дні 10 падолиста 1911 р. На основі T. v. Sosnasky: Die Politik im Habsburgerreiche. Вид. 2-ге, Берлін, 1912. Том I, стор. 61.

*) Д-р Кость Левицький: Історія визвольних змагань Українців з часу світової війни 1914—1918. Львів, 1929. Стор. 417.

королівства*). Значить наш політичний провід, як кажуть Німці, „hat Wind bekommen“ про ці підлі наміри австр. правительства та чи міг він цьому протиділати, це вже інше діло.

Для нас з цього комплєксу питань, які можнаб поставити в звязку з актом з 4 падолиста, найбільш цікавим є: хто і коли підготовив відокремлення Галичини, президент міністрів Штірк, убитий 21 жовтня австр. соц.-демократом Фридрихом Адлєром, чи д-р Кербер, що став президентом міністрів в дні 3 або 4. падолиста. Покликуючись на одно місце зі спогадів бувшого австр. міністра скарбу Поляка Лєона Білінського**), д-р Кость Левицький виставляє таких шість тез відносно справи, а саме: 1) що справу відокремлення Галичини підняв і підготовив в перших днях падолиста 1916 р. польський міністр д-р Мих. Бобжинський з новим президентом міністрів д-ром Кербером; 2) що неправдою було і є, начеб цю справу підготовив і полишив до переведення попередній президент міністрів ґраф Штірк; 3) що про цю справу знав тільки довірочно поінформований д-ром Бобжинським презес кола польського д-р Лев Білінський; 4) що дізнатися про відносні заходи польського міністра без теки, зглядно міністра для Галичини — було неможливе таксамо, як припинити цю акцію; 5) що новий президент міністрів д-р Кербер ніби дав Полякам якусь концесію тою заявою цісаря про намірене поширення автономії Галичини, але рівночасно анулював цю декларацію додатком, що це може наступити законною дорогою, а це було виключене перевести шляхом австр. парляменту, як це розуміли також австр. Поляки, та 6) що декларація цісаря Франц Йосифа з 4 падолиста 1916 р. відносно заповіди розширення автономії Галичини була актом без вартости, але всежтаки типовим актом крутійства політики австрійської супроти Поляків і Українців“.***)

Полишаючи наразі всі інші точки, що малиб виснити ґенезу відручного письма з 4 падолиста, ми замітимо дещо тільки відносно другої з їх. Автор „Історії визвольних змагань“ твердить, що неправдою є, начеб справу наміреного поширення і відокремлення Галичини підготовив і до переведення полишив Штірк, а навпаки все це справка д-ра Кербера, зглядно спілки Кербер—Бобжинський. Невжеж, можна спитати, такий важний крок міг зробити засівший щойно на президентськім фотелі Кербер, невжеж він, ще не зорієнтований добре в цілому комплєксі інших важних справ, ні звідси ні звідти міг принятися за це діло, без того, щоб воно не було передтим кимнебудь порушене, підготовлене?

В таке твердження повірити доволі трудно. Державний архівар і історик Глєз-Горстенав прим. про цю справу говорить таке: „Кербера назначено дня 5 падолиста премієром. Цього самого дня, рівночасно з маніфестом до Конґресової Польщі, Франц Йосиф заявив публично про своє побажання, щоб було переведене відокремлення Галичини законним шляхом. Контрасиґнутати цей вияв цісарської волі мусів вже Кербер (hatte bereits Körber oblegen), хотяй він — як і барон Конрад (шеф ґен. булави австр. угорської армії — А. К.) — був противний в серці цій зміні конституції, бо в ній не міг він бачити нічого іншого, як вступ до цілковитого відокремлення Галичини“*). Це одно, а друге: в своїй великій праці про розпад австро-угорської монархії цей самий автор про цю справу говорить таке: „Акт Франца Йосифа підписаний **в же** (підчеркнення наше — А. К.) новим президентом міністрів Кербером, що появився в день після маніфесту до Польщі, обіцяв Галичині відокремлення в звязку з австр. краями. А що зміна конституції мала бути переведена в дорозі закона, а не, як **хотів Штірк, шляхом октроа** (підчеркнення наше — А. К.), то Поляки відчули це як гірку кроплю в чаші солодких обітниць“.**)

З повищого виходилоб, що Штірк підготовив відокремлення Галичини та не тільки це, але він ту справу хотів перевести не шляхом закона, не шляхом через парлямент, де її, говорячи стилем Смольки, „можна було.... скрутити вязи“, а прямо при помочі октроа або, як висловився пізніше в січні 1917. новий цісар Карло, „auf imperialistischem Wege“. Врештою і сам Кербер сказав українській депутації, що зявилася в нього вечером дня 4 падолиста, що він не може входити в подробиці акту, підготовленого його попередником.***) І здається, що д-р К. Левицький не зовсім справедливо цю енунціяцію наслідника Штірка ставляє під знаком запитання.

Наскільки праці Глєз-Горстенава можуть бути авторитетними свідоцтвами в повище порушеній справі, не беремося судити. З появою нових публікацій про політику Австро-Угорщини в світовій війні, думаємо, прояснить ся і цю справу, але по всій правдоподібности і тоді духовим батьком акту з 4 падолиста остане Штірк, а не Кербер.

*) Як вище, стор. 416.

**) Leon Biliński: Wspomnienia i dokumenty. Варшава, 1925. том II, стор. 108—109.

***) Д-р К. Левицький: тамже, стор. 425.

* Glaise-Horstenau, Edmund: „Österreich-Ungarns Politik in den Kriegsjahren 1914—1917. Печатано в Schwarte: „Der grosse Krieg 1914—1918“. Том V, стор 316.

**) Glaise-Horstenay: Die Katastroppe. Відень,1928, стор, 71

***) Д-р К. Левицький: тамже, стор. 418.

Вишкіл скорострільців у Стрию, квітень 1919 р.

На Староконстантинів.

(З листків слави 4. золочівської бриґади).

Написав: *С. Гайдучок.*

Чи не в Чичельнику 21. VII. 1919. попращав полковник Чмелик 4. бриґаду. Його місце заняв сотник-артилерист Лясковський, якого небавом піднесено в отамани (майори).

За його командування дійшла бриґада аж до Староконстантинова в дні 4. VIII. Староконстантинів большевики здали без бою. Хоча бриґада домагалася від корпусної команди II. Г. К. дальших диспозицій, щоби поступати вперід, а навіть охота була і без них рушити на Шепетівку, — корпус не дозваляв. Мабуть так наказувало загальне положення корпусу.

Прийшлось бриґаді бездільно сидіти в Староконстантинові до 10. VIII. Тоді то большевики вдарили ранком на частини бриґади в Попівцях, Пашківцях і в само полудне покинула бриґада Староконстантинів і подалася за Случ. Штаб бриґади опинився в Михайлівцях.

Вже 13. VIII. дістала бриґада приказ вдруге заняти Староконстантинів.

Отаман Лясковський покидав команду. В прощальному приказі стояло між іншим: „за той час здобула бриґада 52 скорострілі і 6 гармат“.

Команду бриґади перебирав отаман Шашкевич, якого 21 бриґаду — чи радше її рештки — влучено в склад 4. бриґади.

Нині вже годі мені сказати, хто виробив приказ наступу, чи давне командування, чи вже влучений штаб з отаманом Шашкевичем і шефом штабу сотником Демчуком. Досить, що 13. VIII. вечером видано диспозиції наступу. В напрямі Острополя має рушити 7 полк піхоти, перейти Случ, де взнає це за відповідне і має окружити Староконстантинів від сходу і півночі. Як-же стане займатися на день, то 8 полк разом з кінною скорострільною сотнею — підуть наступом від сторони місточка Кузьмина, аби з другого боку обійти Староконстантинів. Батерія 1/4. допомагатиме 8 полкові.

Це вже партизантка. Полки мають оперувати самостійно, без дальших вказівок команди бриґади. Все дальше за-

Запасна сотня скорострільців у Стрию, 17. IV. 1919 р.

лежить від ініціятиви і самостійного ділання командантів.

Командант 8 полку сотник Іванів з одним курінем нічю, зминувши ворожі застави, підходить під село, чи не Лагодинці, де кватирували два ворожі полки.

Якраз стали бити наші гармати по селу. Переполохані большевики роблять наглу збірку.

Не чекаючи, аж курінь розвинеться і наспіє, сотник Іванів вганяється з 6 вістовими на конях в саму гущу ворожої збірки.

„Руки в гору“ — кричить сотник, а їздці прикладами крісів товчуть з коней по головах збентеженої маси.

Ворог оторопів, не знає, що робити.

Частина підносить руки, частина притомніє і хапає за кріси.

Та вже запізно.

Наша скорострільна сотня розставила скоростріли, добігла й друга сотня.

І дивне диво.

Стоять обі маси на 40 кроків від себе й не знають, що робити.

„Стріляй!“ — кричить сотник, що видобувся з вістовими з гущі ворога.

І дійсно наші стрільці стріляють — не ціляючи.

Ворог втікає, а дві сотки ворога, 6 машинових крісів, один комісар, а також канцелярії полків дістаються в руки куріня.

З поблизького ліска пробує ворог відстрілюватися. Наші скоростріли його звідтам викурюють і починається „біг за зайцем“.

7. полк сповнив також своє завдання і дістався аж під Попівці.

Ворог вже не ставив опору, а втікав в горячу літню днину, скидаючи ґімнастьорки, аби легче втікати. Батерія благословила їх шрапнелями.

По полудні оба полки наблизилися до себе і злучилися, прямуючи на Шепетівку.

Не знати, яка булаб вийшла ситуація для нас, якщоб наш наступ був почався не день, а кілька годин пізніше. Між забраними у ворога паперами був наказ для нього: наступати окружно на наші частини тогож самого дня о год. 8 зрана.

Наші частини мали тільки двох легко ранених з 8 полку.

Наполеон I. і Україна

Найповажніший французький місячник „Revue des deux Mondes“ подає цікаві виїмки зі спогадів адютанта Наполеона І. Коленкура князя Віченци, котрий був невідступним подорожним товаришем імператора, коли той після розгрому в 1812 році вертався від Москви до Парижа.

Підчас довгої і тяжкої тої подорожі, Наполеон не переставав говорити про причини своєї невдачі: „Вся наша катастрофа“ — казав він, „спричинена була невиповненням мойого приказу про формацію частин польських (sic!) козаків. Козаки, а не хто інший, були причиною успіху Росії у цій війні. Це напевно найкращі легкі війська, які існують“. Імператор, пише Коленкур, не переставав говорити про козаків „польських“ (себто українських), котрих ніхто навіть і не думав творити.

Підчас короткого свого перебування в Варшаві (в англійському готелі), Наполеон остро попрікав цим фактом свого амбасадора і польських міністрів, які вимовлялися страшною бідністю краю. Цісар не тратив ще повної надії і приказав утворити нові військові частини, а на першому місці козацькі і нате приказав видати кілька міліонів. Він заохочував тих, до котрих звертався, надією утворення самостійної Польщі (що йому рідко приходилося) і лякав їх перевагою варварської Росії: — „Війна з Росією — це війна европейської культури“. — Але вже було пізно.

Вибираючися на ту війну, Наполеон, котрий цікавився завжди козаччиною, казав був свойому офіціяльному історіоґрафові Лезюрі написати її повну історію. Книжка ця для його особистої потреби написана і напечатана тільки у трьох примірниках, — находиться ще і нині в національній парижській бібліотеці[1]).

[1]) Її хотів використати в 1920. історик Doge, якого голова української делеґації просив написати більшу працю про Україну і який був наце згодився. На жаль матеріяльне становище тодішної делеґації не позволило на це.

Він згадував ті війська, котрих слава лунала по цілому світі і без котрих Польща не булаб оборонила Хотіня і Відня і не булаб здобула Смоленська і Москви за Володислава IV. Але він забув, що польська шляхта своїм безглуздим фанатизмом давно вже кинула була тих „польських“ козаків в обняття Москви.

Ми знаємо, що Ян III. Собіський, великий прихильник козаків, який мав в собі збоку матери українську кров Даниловичів і Жолківських, старався створити на ново козаччину на правобережній Україні, чому протиставився його наступник, союзник Петра І-ого, Авґуст II. Захопився був козаччиною і князь Йосиф Понятовський. Підчас своєї російської кампанії він утворив два козацькі полки з селян. Князь покохав їх мову, одежу і танці. Козацьку бурку носив до самої смерти, танцював козака на варшавському дворі.... Є докази, що і підчас великої російської війни, він мав з собою козаків, бо довідався, що козаки були взяли в неволю сина маршалка Бліхера в 1814. році. З другого боку сторонники Олександра творили полки козацькі на Україні (Браніцькі, Потоцькі), між іншим 6.000 їх знаходилося під командою Станіслава Потоцького в російській армії. Вони находилися, річ цікава, таксамо, як і Донські козаки Платова під суровим надзором московської поліції, яка їм ніколи зовсім недовірювала. Були доноси про їх зносини з Мюратом.

Нємцевич у своїх спогадах висказував ті самі погляди відносно козаків, що і Наполеон, з яким не годився зрештою в інших справах. „Булоб доказом найбільшої нашої політики — писав — якби ми могли відтягнути козаків від Москви, це булоб так, якби московському орлові обидва крила відтяти.“...

Наполеон своїм орлиним зором бачив вначіння України для Европи. Проти Росії або за нею, тої Росії, що він вважав найбільшим ворогом европейської культури.

М. О.

Оборона батерії — *Л. Перфецький.*

Страсний тиждень 1920 р.

Написав *Др. Іван Ґижа.*

Весна прийшла вчасна. Потоки ясного, теплого сонця розгрівали землю, висушували болотисті, українські шляхи. Херсонські степи вбиралися в свіжу зелень, закосичувалися квіттям, у ясному, безжурному блакиті тішилися пташки. Німецькі кольоністи виходили краяти плугами товстий український чорнозем. Сміялася весна повною груддю.

А нам невесело було. Команда III Бриґади тодішньої Ч. У. Г. А. стояла в Берґсдорфі, а її частини були розташовані в інших поблизьких німецьких кольоніях Херсонщини. Лікували рани завдані минулими, безперервними боями й страшним тифом. З лікарень вертали виздоровці, сухі, виснажені й поповнювали так дуже проріджені сотні.

Над нами ваготів важкий тягар непевности майбутнього та ломали моральні удари біжучої хвилі. У. Г. А. перестала як цілість існувати. Перша й друга Бриґади мали вже відійти на фронт як окремі частини й увійти в склад совітських дивізій. Те саме чекало III. Бриґаду. Лякав нас не фронт — а те, що ми вже не творитимемо одноцілої армії, а розплинемося в совітських ватагах, до чого змагали большевики. Їхні аґітатори старалися розкладати наші частини всіми засобами. На мітинґах підбурювали стрільців проти старшин, закликували їх вирізати „офіцерню". Доптали й плюгавили наші національні святощі, наказали скинути тризуб зі шапок, а припняти червоні значки третого інтернаціоналу, що до глибин душі обурювало так стрілецтво як і старшин і приводило до вибухів, які здержували лише старшини. Велике число старшин, які здавались небезпечними для комуністів, забирано з частин і висилано в Київ і Одесу. Всюда вешталися комісарі, шпіґуни й аґітатори. Ситуація ставала з кожним днем більш невиносимою.

А тимчасом доходили чутки про широкий повстанчий рух на Україні, про акцію ґенерала Павленка, про те, що от. Петлюра заключив корисний договір з Поляками й що Армія У. Н. Р., в якій є й галицькі частини, свіжо зорґанізовані в Галичині, стоїть разом з Поляками на фронті проти большевиків. Доходили вісти про розстріли наших старшин чрезвичайкою в Одесі й Києві. Протибольшевицький настрій зростав помітно, а положення відокремленої від інших III Бриґади ставало чимраз траґічнішим.

Все кипіло, збиралося, бурилося — всі дусилися в безсиллі й було певне, що цей стан мусить вилятися в якихось очайдушних, розпучливих акціях.

Перший грім вдарив в страсний тиждень, в понеділок 5-го квітня 1920 р. на стації Затише. Державна сторожа (жандармерія), якої командантом був сотник Іван Козак, задержала поїзд, в якому їхала большевицька чрезвичайка з комісарами, обезброїла їх і приарештувала.

Початок повстання? Ширша акція — чи лише самочинний, відруховий виступ? Що далі?

В команді Бриґади констернація, замішання. Що хвилини дзвонить телефон. Вговорювання, накази ліквідувати цей виступ. Сотник Клє виїзджає з наказу команди Бриґади на місці прослідити й злікві-

дувати цю подію, яка в цю пору була небажана й шкідлива.

Шестий квітня приніс вже ніби спокій. „Повстання“ в Затишу погасло. Сотник Козак зникнув, а з ним і деякі інші більше заанґажовані особи. Та рівночасно приходить вістка, що кінна Бриґада під командою отамана Шепаровича, яка була розташована в районі Тирасполя, підняла повстання проти большевиків. Чи це правда? Не знаємо. Знову зденервовання, знову непевність.

7-го квітня пополудні чую крізь вікно своєї кватири стукіт соток кінських ніг. Вибігаю на двір. Бачу — йде трухцем кіннота в напрямі Команди Бриґади. Хто це? Чого?

За хвилину вбігає мій чура й каже: „Повстанці напали на Команду Бриґади“. Вбираюсь і йду до Команди. Довкруги повно вершників. Довідуюсь, що це кіннота отамана Шепаровича*) враз з кінними постанцями. Призвища отамана повстанців не пригадую собі.

На ґанку біля Команди Бриґади бачу під револьверами повстанчої сторожі приарештованих повстанцями комісаря Дідуника й його помічника Кая.

В канцелярії Команди Бриґади багато старшин (з них пригадую собі лише поручника Заславського). Є й отаман повстанців.

Отаман Шепарович хотів змусити Команду Бриґади, щоби прилучилася до повстання. Почалися горячі, пристрасні дискусії на тему, що робити. Загал старшин Команди Бриґади висловлювався проти повстання під цю пору, вказуючи на те, що III. Бриґада, не маючи ніякого звязку з другими бриґадами, які є вже на фронті, здана на себе саму, прилучаючись до повстання, йде на певну загибіль і засуджує на певну смерть тисячі Галичан, які находяться в запіллю, та ставляє в критичну ситуацію I. й II. Бриґаду на фронті. В тому змислі промовляв між іншими й старенький посол Петрицький.

Отаман Шепарович, його старшини й повстанці вказували на те, що ціла Україна находиться у повстанчім вогні, що Армія У. Н. Р. на протибольшевицькому фронті, що нашим обовязком підпомогти повстанчу стихію, зорґанізувати її, не зважаючи на жертви, бо лише тут можна створити українську дердержавність. І знову повторилася тут історична наша траґедія: вирішування питання: Схід чи Захід?

Бурхливі наради тревали до вечера. Вкінці рішено, що III. Бриґада відмашерує з дотеперішнього району в напрямі Бірзулі, тимбільше, що відмарш на фронт був вже приготований і наказаний. В дорозі мало рішитися, чи Бриґада відійде на фронт, чи прилучиться до повстання. Це рішення мало залежати від того, чи дійсно повстання обхопило Україну, а в першій черзі ці околиці, через які мала йти III. Бриґада.

*) От. Шепарович син австр. полковника, віденець із німецько-української родини

В стрілецькій масі був настрій протибольшевицький. Ходило лише про те, чи тактично й доцільно піднімати зглядно прилучитися до повстання в цій саме хвилині.

Характеристичне, що в мент, коли до Берґсрдорфу війшли повстанці, негайно зникли з шапок стрільців і старшин примусово причіплені червоні кокарди, а заблисли тризуби, а на будинку Команди Бриґади знова замаяв жовто-блакитний прапор. Розпогодилися на хвилину лиця стрілецтва.

Вечером цього дня розстріляли повстанці комісаря Бриґади Дідуника й його помічника Кая. Оба Галичани. Останній кільканацятилітній молодик, кацап, який в часі війни виїхав враз з Москалями в Росію і тут „попав“ в комуністи. Ненавиділа його ціла Бриґада, як шпика й донощика. У нього після заарештовання найдено лісту проскрибованих старшин і стрільців призначених до чрезвичайки. Не ліпший від нього був і Дідуник — його безпосередній наставник. Повстанча куля не дозволила їм післати на смерть нові жертви.

Комісаря Чайківського, якого також повстанці приарештували й хотіли конче розстріляти, вирятував пос. Петрицький і сотник Навроцький.

Під вечір зібралися повстанці на майдані біля Команди Бриґади. Сотні людських і кінських голов. Команда. Одним рухом злетіли шапки з голів. Під тиху весняну ніч понеслися звуки „Як умру, то поховайте мене...“ З кожним ментом пісня кріпшала, могутніла, замінялася в правдивий наказ „вражою злою кровю волю окропіте“. Пісня, гимн степів плив у синяву неба й зелень степів й гинув десь далеко-далеко в безвістях...

Був це дійсно заповіт тих, що пішли на смерть у степах. І співали його так щиро й так могучо, що серце дрожало, що хотілося пірвати й іти зараз, всюди, на смерть навіть. Враження цього менту не забуду ніколи.

Скінчився „заповіт“, знову команда. Ворухнулись коні й козаки й поволі чвірка за чвіркою виїзджати почали. Міровий стукіт копит, брязкіт збруї й знову залунала пісня. Перші чвірки почали зникати за горбом, потім другі, треті... Долітали слова пісні „А попід горою, долом долиною, гей, козаки йдуть“..., а далі слабшали слова, губились по дорозі, врешті доносив нам вітер лише мельодію враз з пахощами степової, весняної ночі.

Відїхали повстанці. Зникли у темній ночі. На другий день покінчили ми останні приготування до відмаршу й у велику пятницю рано покинули ми Берґсдорф. У велику суботу 10-го квітня вечером прибули ми до Бірзулі. Вісти про загальне повстання на Україні виявилися неправдивими. Бірзуля була в руках большевиків.

На сам Великдень ми заваґонувалися і відїхали через Жмеринку на фронт.

Із стрілецьких споминів

Написав *Микола Андрусяк*

З кінцем березня 1920 р. розташувалася І бриґада УСС в районі Чуднова. Зараз же після її прибуття на Волинь, деякі її частини заняли фронт недалеко р. Случі в околиці м. Романова; решта станула як резерва в Чуднові та поблизьких селах.

Великдень 1920 р. застав 3 курінь (командантом його був пор. Іваницький) 1 полку І бриґ. УСС на постою в розкішнім волинськім селі Дубищі біля Чуднова. Сотня пор. Галушки містилася на східнім кінці цього села. Користаючи з постою в запіллі, заходився сотенний командний склад влаштувати „свячене" для стрільців. Це стрілецьке „свячене" — характеристичне само собою; воно властиво не було свяченим, бо хоч при 1 полку УСС був „товариш учитель моралі" (таку офіціяльну назву мав військовий священник, коли Українська Галицька Армія злучилася з червоною), який відбув навіть великодню сповідь із стрільцями, які цього бажали, то посвятити „свячене" заборонили політкоми (до команд бриґад, полків та курінів були приділені для контролі політичні комісарі; цю функцію сповняли ці Галичани, що були членами КПбУ). Це одначе не здержало пор. Галушки від влаштування свяченого для своєї сотні; влаштував його бодай несвяченим. Щоби не псувати святочного настрою між стрілецтвом, пор. Галушка тільки декому сказав про цю заборону; просив, щоб успокоювати загал стрільців, колиб вони довідалися про правдивий стан річей. Очевидно, стрільці довіряли свойому „товаришеві сотенному," тому й на думку їм не прийшло, щоб він їх обманював, що правда, проти своєї волі.

Хоч це традиційне „свячене" не було свяченим, то всетаки випало, як на наші тодішні злиденні відносини, досить величаво. В гарний соняшний ранок першого дня свят зібралася сотня у дубовім гаю. Сюди принесено це скромне стрілецьке „свячене": яйця й паску й положено на вишиваній скатерті, позиченій у місцевих селян. Надійшов пор. Галушка й звернувся до сотні з короткою промовою; пригадав їм їхню безпосередню опущену батьківщину та висловив бажання, щоби слідуючий Великдень святкували всі в сімї „вольній." Відтак взяв тарілку з яйцями й підійшов до найстаршого віком стрільця Лебідя (селянина з Брідщини). Сльози засвітилися старому Лебедеві в очах, коли до нього промовив тов. сотенний „Христос воскрес" та поділився з ним „свяченим." Опісля підходив пор. Галушка по черзі до кожного стрільця, частуючи його „свяченим." А звертаючись до Волиняка Кравчука, що опинився серед Галичан в хвилині, коли Армія УНР змушена була перед большевиками відступити на польський бік, сказав, що хоч доля роздерла нас надвоє, одначе всі почуваються до єдности. „Всі ми боремося за одно" — притакнув коротко Волиняк.

Після спожиття „свяченого" відспівано тричі „Христос воскресе із мертвих." На тім і скінчився церковний спів; „Гей та зажурились стрільці січовії" — понеслася пісня у дубовім гаю. Колиж доспівано до місця „батьками орати, матерями волочити", не видержав старий Лебідь та заридав як мала дитина. Потекли сльози й багатьом іншим стрільцям. Щоби розігнати цей сумний настрій, завів чет. Яворівський спів веселих народніх співанок. Стрільці повеселішали; почалися балачки про майбутній похід. Це була мрія кожного стрільця; коби тільки як найскорше був цей похід. Після приємної гутірки розійшлося стрілецтво підбадьорене і веселе.

Другого дня Великодня відбувся „мітинґ" для всіх наших відділів, що були в той час в Дубищі. Це було радше офіціяльне свято. Бесідники „партійні" говорили, як звичайно, „про боротьбу пролетаріяту проти капіталізму"; після кожної промови військова орхестра грала „Інтернаціонал." Один з промовців пригадував стрільцям та зібраним селянам свято весни, що обходили його в цю пору наші предки-погани. Про Великодні свята, що зрослися так з народніми звичаями, він не згадав. Це було дивне для стрільців; „псевдовченість" партійного товариша зробила на них, як на християн, пригноблююче враження. Сумно вислухали потім стрільці відіграних військовою орхестрою народніх пісень, між ними також „Ще не вмерла."

Закінчився цей стрілецький Великдень похоронами в третій день стрільця Яроша, що утопився. Що його спонукало до цього — не відомо. Один з намогильних бесідників говорив, що причиною була безнадійність на поворот до Галичини. Похорони відбулися без священника; тільки військова орхестра та промови партійних товаришів відпровадили його до могили.

В ночі після третього дня свят (з 10 на 11 квітня) заалярмовано наші відділи в Дубищі; прийшла вістка, що противник прорвав фронт і для відкинення його стягнено наші резерви. III курінь вирушив через Чуднів теж ліквідувати прірву фронту. В часі маршу надійшла вістка, що галицькі відділи відперли вже наступ противника, який прорвав був фронт на відтинку, де стояли некарні большевицькі частини.

Хоч прорив зліквідовано, то сотня пор. Галушки відійшла на фронт в околицю с. Нівної. Там постояла вона в малій польській кольонії, серед лісів, більше тижня; ворожого напору в тім часі не було. Потім стягнено її під м. Романів, де вже була вона вкупі з іншими сотнями 3 куріня 1 полку УСС. Тут застала цей курінь польська офензива на Київ. Перші наступи на наші становища 22 і 23 квітня відкинено; одначе задля прорвання фронту в інших відтинках, мусів 3 курінь відступати на схід.

Дня 23 квітня почався наш відворот. Противник після ранішного наступу залишив нас в спокою. Тільки праворуч і ліворуч від нас все дещо більше на схід було чути гарматні й скорострільні стріли. На ніч з 23 на 24 квітня пристанув курінь в однім селі на північ від нашої недавної станиці Дубища; рано знову відкинув курінь ворожий наступ. Та після того почався знов забезпечений зі всіх боків марш на схід; курінний пор. Іваницький подав до відома стрілецтва, що ми находимося на задах польської армії. І дійсно гарматні стріли було чути все більш на сході. Під вечір пристанув курінь на відпочинок у лісі; звідси вислано звідуна до сусіднього села. Цей вернувши приніс вістку, що польські війська відійшли з цього села на схід. Ізза того пор. Іваницький зібрав весь

курінь на нараду. Старшини були за тим, щоби далі відступати на схід; одначе стрільці, зневірені у наших червоних союзників, яких — говорили — „не знати — де здоганяти,“ були за тим, щоби здатися. Супроти того пор. Іваницький піддавав гадку, щоби стрільці розійшлися, продираючися одинцем будьто на той бік фронту, будьто до Галичини. Та з його думкою не погодилися галицькі стрільці, що були здатні боротися в боєвій лінії, а не надавалися до якихнебудь підходів в запіллі ворога так, як це вміли робити придніпрянські відділи. Притому стрільці побоювалися, що одинцем пропадуть і мало хто вирятуеться, натомісць, коли курінь вкупі, то не лиш полон, але й смерть миліша. Тоді курінний, що вже теж зневірився в успіх червоної армії та можливість дістатися на той бік боєвої лінії, заявив, що він зрікається дальшого проводу над курінем і піде там, де й стрільці.

Рада скінчилася. Стрільці з болем серця стали викидати останки набоїв, нищити замки в крісах і скорострілах. О півночі повернув курінь знову до с. Глубічка і тут обскочили нас зі всіх боків Поляки. Нас порозпроваджували відділами по селянських стодолах, а рано після перепровадження ревізії серед старшин та декого з підстаршин (пізнали їх по вигляді), яким повідбирано українські гроші, залишаючи тільки по „лопатці“ (50 карб.), відпроваджено нас через м. Троянів до Бердичева. Там нас приміщено за містом в галі, куди заїздили колись літаки. Протягом тижня припроваджено сюди більше наших і большевицьких полонених. Наших старшин забрано від нас, а десь при кінці тижня нашого там побуту прибули вони вже з синьо-жовтими відзнаками нас відвідати. Від них довідалися ми про перехід наших частин на Поділлі на бік Армії УНР, та що робляться старання за приняттям полонених Галичан до Армії УНР. Яких два дні після того виділено всіх полонених Галичан й відставлено із старшинами до Житомира. Тут на стації лишила нас польська сторожа й ми під проводом наших старшин удалися до будинку ґімназії при Пушкінській вулиці.

Тут повстала збірна станиця Галичан. Сюди прибули після заняття Києва Поляками деякі наші стрільці з Києва й принесли нам вістку про недолю наших старшин, арештованих большевиками в Києві. В Житомирі дізналися ми з „Громадської Думки“ та „Впереду“ дещо про відносини в Галичині. Принесли вони невеселі вістки, тому тільки старші віком стрільці здебільшого селяни, рвалися до повороту в Галичину, не чекаючи на перепустки польської військової влади; щоденно відходив гурт стрільців пішки до Галичини. Старшини ж аґітували за вступленням в ряди Армії УНР; їхня аґітація найшла послух серед нечисленних стрільців, молодших літами. Разом з ними виїхали старшини в половині травня до Бердичева, де формувалася уенерівська 6 запасна стрілецька бриґада. А стрільців, що не бажали вступити в ряди Армії УНР та не вибралися вже раніше домів, перебрала польська військова влада.

Таборові видання

Нанисав: *Прижмуренко.*

Цею статейкою хочемо звернути увагу на тиху, муравлину, непомітну для загалу, але продуктивну, корисну і подивугідну працю, якої доконало наше інтерноване військо, сидячи за дротами, в перші роки свойого найсумнішого життя, переходячи з поля боротьби за свою державу просто в табори інтернованих, як обезброєні вязні.

Перебуваючи в таборах, інтересувався я справою таборової журналістики і таборових видавництв, позбирав і позаписував богато з того, що появилося зразу писаного рукою, далі машинкою і відбитого на шапіроґрафі, на цикльостилю, а врешті друкованого черенковою машиною. Мої відомости відносяться до 1920—21 років[1]). З того часу аж до ліквідації таборів, певно ще богато видано нового і мої відомости є далеко неповними, однак виписую їх з метою: 1) Виказати, яку діяльність виявило наше вояцтво, перебуваючи за дротами, 2) Перевести малу характеристику їх видавничої праці, 3) Заохотити других, що ознайомлені з цею справою, головно бібліотекарів, збирачів книжок і рідких видань, аби доповнили цей список, найкраще на сторінках „Літопису Червоної Калини“ і 4) Зкомплєтувати в Музею Наукового Товариства ім. Шевченка всі таборові видання, від часу переходу Збруча аж до о с т а н н ь о г о дня, якщо такої збірки Наук. Тов. ще не має.

В році 1921 опублікував я у журналі „Воля“, Віdень, за м. вересень, ч. 9—10 список таборових видань числом 18.

Подам низче список журналів, ґазет, зшитків і книжок, що появилися за згаданий час в таборах інтернованих членів Укр. Армії (У. Н. Р.). Наведений список видань говорить перешзавсе про ріжноманітність таборових журналів. Їхній зміст незвичайно вірно малює життя наших старшин і вояків за дротами, передає їхні переживання, настрої, та вказує на незвичайну свідомість нашого війська і розум'ння справи. Таборова преса вказує нам також на те, що військо наше не дармувало, воно безнастанно вчилося на ріжних курсах, загально освітних, національно-освідомлюючих, і кооперативно-господарських. Приводиться також діяльність і праця старшин над собою і підчиненим козацтвом.

Треба подивляти, як зуміли наші таборовики побороти всі матеріяльні і технічні трудности і видати таку масу друкованого матеріялу. Правда, деякі журнали виходили в невеликому накладі до 60 прим. друкованих на шапіроґрафі і лише з купленням друкарської машини деякі видання доходили до накладу 2000 примірників. Зовнішній бік журнал'в дуже гарний, як на умови життя за дротами. Більшість є ілюстрована і то просто артистично, надзвичайно влучно, вірно. Деякі журнали були люблені таборовиками і користувалися великою пошаною. Наприклад в Алєксандрівському таборі ґазета „Промінь“ була живою ґазетою. Кожної неділі збиралося все таборове брацтво в театральній салі і при 600—1000 слухачах, ґа-

[1]) Список таборових видань цьогож автора подамо у свому часі у відділі бібліоґрафії. Р е д.

зету голосно вичитували артисти театру. Ґазета мала такі відділи: Передне слово, Публіцистика, Українське життя, Фейлетон, Ріжні вісти, Спорт, Театральні справи, Листування з дописувачами, Гумор та оголошення. Часто ця ґазета підпадала конфіскаті таборового цензора. Найсеріознішим таборовим журналом був „Військовий науковий вістник“, що виходив в Стрілкові. Був він орґаном військового народного університету. У „Вістнику“ приймали участь визначніші військові знавці. З сатиричних журналів дуже гарними рисунками і дотепами визначалися „Окріп“, „Аванс“, але і другі були цікаві і користувалися популярністю та розходилися до останнього числа.

На особливу увагу заслугують переклади з ріжних мов, ріжних фахових військових книжок і розвідок.

Не знаємо точно, скільки було таких перекладів і де вони ділися. Занотовано у нас, що в одному Калішському таборі, до 15. XI. 1921 р. було 31 перекладів. Між ними: „Орґанізація проломових одиниць“, „Уживання ґранат“, „Іструкція розвідчикам“, „Піхота в бою“, „Кулеметне діло“, „Психольоґія юрби“„ „[illegible]-х дюймова гармата“, „Теренозн вство“„Значіння та роля старшин в армії“ і т. д.

Деякі побачили світ друком, як ось: „Абетка Морзе“, в накладі 300 прим. в Калішському таборі, „Піша застава“ — Ельзенберґа в перекл. пор. Верхоли — накладом 800 прим. Менше щасливі переклади друкувалися лиш на шапіроґрафі в кількости 30 прим. як „Оборона на розтягнутому фронті“, „Історія розвитку бою“ і др. Деякі гарні переклади не друкувалися навіть на друкарських машинках, бо не було грошей на папір.

Чи за останні роки були ще які переклади друковані — не знаю.

„Двобій“ *Л. Перфецький*

В таборі Стрілково вийшло 6 перекладів друкованих на шапіроґрафі, а з них: „Похід в 1922“, підп. Хомяка, „Історія воєнного мистецтва“, „Елементарна тактика“ і др.

Про інші табори відомостей на жаль не маємо, однак жадоба фахового образування була у всіх старшин і скрізь.

Крім чисто військової літератури, замітна книжка видана в Олександрівському таборі п. з.: „Короткий курс українознавства“. Цей підручник, як на таборові видання, можна вважати просто ідеальним. Богатий змістом, з образками, мапами, діяґрамами і таблицями, на 116 сторін друку.

Перечитуючи таборову періодичну і неперіодичну пресу скрізь чорною ниткою проходить жаль вояцтва, що мусить сидіти за дротом, та всетаки вояцтво бадьоро дивиться — на наші національні справи. Богато пишеться про необхідність всім Українцям зєдинитися, що військо повинно бути поза політикою, а політиків проситься не сваритися, а діло робити.

У всіх журналах знаходимо цікаві, повні щирости і обєктивности описи військових пригод, епізоди з геройських походів нашого війська, в боротьбі за кращу будучність нашого народу.

Треба зазначити, що статі в журналах є глубоко передумані, написані з таланом і високо патріотичні. Часто стрічається гостра критика, болюча, але правдива.

Брак місця не позволяє ширше оцінити таборову пресу, але безперечно таборова преса відіграла велику ролю виховну серед нашого вояцтва, піддержувала до кінця бадьорий настрій і не допускала до партійництва, розвалу і деморалізації. Ми певні, що їх праця перейде в історію, яка не пожаліє признання за жертвенну працю наших таборовиків.

Отаманщина

Написав *Михайло Середа, полковник Армії У.Н.Р.*

Старшини Гайдамацького полку

Отаман Волох

Своїм зовнішнім виглядом отам Волох нагадував колишніх московських бунтарів Пугачова або Стеньку Разіна: кремезний, високий і широкий в плечах; на широкому селянському обличчі — чорні ямини від віспи; червона широка борода-лопатою; маленькі карі очі заховані глибоко в очні ямини. В товаристві старшин, коли він уважно прислухувався до розмови, під очима його повставала зморщка, а на обличчі та ледви помітна гра мускулів, яку можна було розуміти так:

— Ох мені, як складно він бреше... теж знайшли дурня, отак я вам і повірив... ні, мої панове, я розумніший, ніж ви гадаєте...

Зодягався він в синій жупан, червоні штани, чорну смушеву шапку з малиновим шликом і в козацькі чоботи.

Він не мав ні освіти ні призначення: „фельдфебель" 124 Вороніжського полку; у світову війну — поручник; за гетьмана значковий Запоріжської дивізії. Все це стаж на ролю звичайного смертного. Однак він мав досвідчений життям розум, був хоробрий і відважний і мав хист належно орієнтуватися в революційних обставинах, як і серед людей, яких революційна хвиля винесла на високе становище. С. В. Петлюра тримав його в резерві, як певного козиря, котрим гадав повернути колись все те, що програвалося ворогу.

На початку 1918 року, коли робітники арсеналу та збольшевичені полки в Києві загрожували існуванню Центральної Ради, Петлюра і Волох в постаті звичайних козаків Гайдамацького Коша Слобідської України пережили чимало бойових пригод, які надовго звязали цих героїв почуттям довіря з одного боку і самозапевнення з другого.

Всі христопродавці, — сказав Волох С. В. Петлюрі, коли його винесли раненого з залізничого двірця. — Українців міліони, а поглянь навколо — жменя нас, щоб боронить національну справу.

Цих слів не міг забути Головний Отаман. Бл. памяти Петлюра в справі визволення нації покладав великі надії на ті одиниці з народу, хто без школи, без матеріяльних та інших цензів, а завдяки лише своїм здібностям, енергії і волі вийшов, як кажуть, в люди. Він гадав, що творчі сили, які були потрібні для відбудови нації, необхідно шукати десь серед юрби. Несвідомо для себе він був тим політичним романтиком, якими були російські народовольці 70 років. Пізніш отаман Волох розвіяв цей романтизм, посіявши в душі Небіжчика сумніви за свої перші необережні кроки в постаті Директора.

Коли заарештувзли Болбочана, на команданта Запоріжського корпусу С. В. Петлюра призначив отамана Волоха.

Волох не вірив кадровому старшинству і глибоко зневажав інтеліґенцію.

У Кременчузі, оглядаючи полки, він зайшов в інжінірну сотню. Командант сотні Несторенко знайомив козаків з технічною термінольоґією. Заложивши руки позад себе і заплющивши очі, ніби нічого не бачучи, з іронічним усміхом прослухав він лекцію. Потім наблизився до Несторенка і кепкуючи з його вимови, сказав:

— Антиле-ген-ція... Аристо-кра-тія... Нам потрібні вояки, а не вчені люди. Геть з посади!

Інших змін він не встиг зробити: большевики облягли Кременчуг і примусили Запоріжців відступити на Правобережа

В середині лютого 1919 року Запоріжський корпус розташувався в районі Умані: Мазепинський, Республіканський і Наливайківський полки на фронті у стації Тальне; Дорошенківський, Кармелюцький, Богданівський і Петлюрівський, як резерв, в Умані. Червоні війська, що насувалися зі стації Цвіткова, наскочили на Мазепинський полк. Мазепинці потрощили большевиків та захопили ворожі ешелони, гармати і обоз. Большевики одлинули назад і підсилившись резервами, мали на другий день знову перейти в наступ. Петлюрівський полк, що був в резерві, одержав наказ вирушити на фронт. Петлюрівці відмовились Місцевий Звенигородський полк висловив їм свою солідарність. Подібний страйк у життю славетного корпусу був першою скандальною новиною. До старшин дійшли чутки про якусь аґітаційну працю, яку оточення Волоха провадило серед козаків, однак доказів вони не мали. Наливайківці оточили Петлюрівців і примусили їх виступити на фронт.

Командування переґрупувало сили: полк Кармелюка був розташований на ділянці с. Леґезин — та Татянин монастир; Дорошенківський — в районі стації Поташні.

Початок бою був щасливий для червоних: вони продерлися через Мазепинський і Республіканський полки і вийшли на Умань; другою кольоною вони зайшли в потилицю Кармелюкам. Командант Кармелюків полковник Троцький крикнув до козаків:

— Бачите орли! У ворога не вистарчає сміливости стати перед нашими очима; він ховається позаду нас... А ну, пісню!

— Ой, щож то за шум учинився!

Гукнули козаки, накинулися на червоних і погромивши ворожу кольону, вийшли на с. Доброводи; з Добровод через с. Дележанівку знову вернули в Умань.

Запорожці в часі відступу на Одесу

Населення Умані, вирядивши Запоріжців на фронт, гадало тепер зустрінути червоних. Пролєтарі озброїлися берданками, понаряжувалися в червоні кольори і винесли червоні прапори. Попереду натовпу манячив молодий рудий панок з великим чубом, що стирчав у нього, як у півня гребінь із трьома пишними червоними стяжками на грудях. Він зібрався було промовити привітне слово, коли приглянувся, рятуй Боже... Кармелюки.

Полковник Троцький, сплюнувши з досади, сказав бунчужному:

— Потягни отого рудого за чуба. Жах, яка бридка і нахабна морда.

Слідом за Кармелюками в Умань увійшов зі штабом і отаман Волох. Міська дума вирядила для зустрічі його своїх представників. Волох вислухав привітання і зупинившись на них своїм глумливим поглядом, ущіпливо відповів:

— Антиле-ген-ція... буржуї...

Більше нічого не сказав; повернувся і відійшов. З Умані Запоріжський корпус виступив в Одесу, на зєднання з військами союзного командування.

В с. Теплику Волох закликав до себе вірних гайдамаків, яким сказав:

— Карта Петлюри побита; ним користуються тепер всесвітні посіпаки: поміщики, банкіри, попи, купці та інші. Нині я в імени селян, робітників і козаків підіймаю червоний прапор для вашої слави й добробуту, під який закликаю всіх вас стати й боронити його.

Другого дня він оголосив універзал, яким касував Директорію і приймав радянську програму. Козакам дав розпорядження про обрання делєґатів до корпусного комітету.

Ніби зпід землі виросла в Теплику делєґація від червоної армії, яка прибула прийняти під своє опікування Запоріжців. На церковній площі вони збудували трибуну. Позбігалися селяни й козаки. До трибуни підійшов матрос в шкірянїй куртці і в шкіряному кашкеті з червоним бантом на грудях, з двома самопалами на паску і ґранатами за плечима. Він чемно вклонився юрбі і, як той птах, злетів на трибуну. На трибуні щось подумав, махнув в повітрі рукою, ніби відігнавши мух і розпочав:

— Товариші! Наші вороги — поміщики, капіталісти, офіцири...

— І большевики, — гучно почав з юрби високий сухорлявий козак з довшим оселедцем, що викотився йому на чоло під самі очі.

Промовець допитливо зупинив на ньому свої очі, чогось вичікуючи.

— Правдиво сказано, і большевики! — безапеляційно підтвердив другий козак з юрби.

На трибуні виникла замішанина. Нею скористався полк. Троцький і наказав оголосити в полку трівогу. Полк справно зібрався в рядах, мовчки дошукуючись причини такої несподіванки. Залунала команда:

— В похід руш!

Коли вийшли з Теплика, полк одержав наказ пересунутися в с. Ободівку.

За Кармелюцьким полком, не знаючи, до чого це все йде, виступили інші полки корпусу. Алеж на трибуні ще довго манячила постать в шкіряному кашкеті і довго ще було чути:

— Товариші! Провокація!

Большевицька делєґація не зважилася повернути до своїх з порожніми руками, тай собі перенеслася до Ободівки, гадаючи, що шляхи й зміна обставин на добре вплинуть на козаків. Однак вийшло не на їхнє: полковник Троцький наказав всипати кожному з делєґатів 25 канчуків. На лихо делєґації, ліктори трапилися не з числа формалістів: всипали по 25 та ще від себе додали по 10.

В м. Чечельнику команданти окремих частин усунули Волоха від командування корпусом, який доручили команданту дивізії отаману Загродському.

Дізнавшись від звязкових, що союзне командування покинуло Одесу, Запоріжці повернули на Роздільню — Тираспіль. Ішли навколо оточені ворогами: попереду — червоні повстанці; позаду большевицькі війська. Погромивши червоного отамана Дячишина і продершись на Роздільню, через залізне кільце повстанчих сил Григоріїва, корпус нарешті розташувався в околицях Тираспольа. Команда корпусу визнала положення траґічним і дала розпорядження перейти румунський кордон. Отаман Волох цього розпорядження не визнав. Він зібрав Гайдамацький полк, якому сказав:

— Старшини корпусу відомі контрреволюціонери і вороги для нас, робітників і селян, надумали тікати за кордон...

— Туди їм і дорога, — побажали гайдамаки.

— Постривайте, дайте сказати: вони гадають перевезти до Румунів військове майно і все добро, що забрали на Україні. Добро це запрацьоване болючими мозолями наших батьків і матерей. Як ви на це? Погоджуєтесь?

— Дурнів серед нас немає годитись. Не дамо і за кордон нікого не пустимо, — відповіли гайдамаки.

Тогож дня з вірними гайдамаками, що складали курінь Холодний Яр, Волох захопив стацію Тирасппіль, загрожуючи розстрілом кожному, хто мав намір перейти кордон. Кармелюцький полк утихомирив гайдамаків і полонив отамана Волоха.

На весні 1919 р. Запоріжський корпус, богато зазнавши лиха в Румунії і Польщі, нарешті зєднався з головними силами Директорії. Запоріжці чекали суворого покарання Волоха, якого комуністична ідеольоґія не викликала жадних сумнівів. На їх здивування С. В. Петлюра повернув йому Гайдамацький полк. Волоху поталанило: склад міністрів в той час був лівого напрямку і цілковито поділяв радянську програму Волоха. Головного Отамана він переконав, довівши йому, що його універзал був лише стратеґічним кроком обійти большевиків, коли не силою то хитрощами; у повстанців же, імя яких леґіон і з якими він перебуває у тісному контакті, універзал зміцнив віру і надію на нього, С. В. Петлюру.

— Ти наш батько, а ми твої діти, — доводив він Петлюрі: — Твоя сила не тут, а там, де повстанці. Там краще дбають про твій добробут. Дай лише дістатися мені на Харківщину, то сам зобачиш, чия правда, а чия кривда.

В липні місяці він був призначений головним отаманом усіх повстанців України. Йому видали великий аванс на орґанізаційні витрати і безтерміновий відпуск на Слобожанщину. Бог то знає, чи дійсно він був на Харківщині, тільки зі Жмеринки він надіслав гайдамакам листа, запрошуючи їх покинути Петлюру і мандрувати до нього. Команданти Гайдамацького полку Виноградів і кінного дивізіону Сікорський перехопили цього листа і стали гайдамакам на перешкоді. Почувши про ці заходи, Волох дав відповідні зарядження своїм однодумцям Ліневському й Маслову, котрі користувалися у гайдамаків великим авторітетом. Гайдамаки заарештували Виноградова й Сікорського: Виноградова забили, а Сікорський якось утік.

— Кадрових старшин треба винищити, як шкідливих хорвах'ів, — сказав при цій нагоді Волох своїм землякам поручнику Семеренку і сотнику Козієнку.

— О, я їх добре розпізнав за часів моєї царської служби. Царський режім міцно укорінив в їх голові одне, що старшина усе і над усім. Таких карієристів і посіпак, як вони, треба десь пошукати, тай не знайти. За революцію вони присмиріли, такі манесенкі та низенькі. Алеж дайте час, коли вони знову зачують під ногами твердий ґрунт. Знову залунає, що вони навіть в лазні — полковники або ґенерали. До української справи вони приссалися з обрахунку, що вона найкраще забезпечить їх положення. Я певен, що недалекий той час, коли Петлюра залишиться виключно з кадровими старшинами, які перед усім світом роздують кадило, що їх батьки, певно Орловці, Тамбовці, Куряни, були завзятими самостійниками, а вони... Де-які з них кажуть, що в рапорті до царя, ще за мирного часу вони вимагали незалежної України. І де ті очі у Петлюри! Кумедія тай годі!..

7-а Запоріжська дивізія була обурена такими розмовами і поводженням Волоха і Гайдамацького полку і вимагала від С. В. Петлюри суворого покарання Волоха, загрожуючи в противному разі вийти зі складу корпусу. Якраз на цей час до Петлюри наспів Волох з Харківськими повстанцями, які піднесли Головному Отаманові хліб і сіль від усього селянства України.

С. В. Петлюра наказав розгорнути Гайдамацький полк в бриґаду і доручити бриґаду отаману Волоху. Однак було запізно: Українську Армію оточили Денікінці з півдня і заходу.

На початку грудня 1919 р. вона опинилася в Любарі на Волині, куди надійшов і Волох зі своїми Гайдамаками.

Невідомо, відкіля і як, тільки в Любарі повстала, в десяти кроків від постою Головного Отамана, Вовчанська революційна рада, яка оголосила відозву до козаків, запрошуючи їх переходити в червону армію. Отаман Волох був призначений главковерхом усіх червоних сил на Правобережжу. Тогож дня Волох захопив державну скарбницю.

В трикутнику смерти, почувши про зраду Волоха, С. В. Петлюра, зі сльозами на очах, сказав:

— Нещасна Україна! О, morituri te salutant!

Січові Стрільці у Натіїва

Зі споминів бл. п. Івана Андруха, сот. С. С.
(Докінчення)

Автор цих споминів сотник СС Іван Андрух, бувший підхорунжий УСС., родом з Перемишля, визначився в часі визвольних боїв на Вел України, зокрема під Мотовилівкою, розстріляний большевицькою черезвичайкою разом з поетом Грицьком Чуприникою весною 1921 р., як діяльний член „Київського Повстанчого Штабу"

Та це не вдалося, бо стрільці заявили, що скорше підуть домів, як у другі батерії і тоді сот. Дашкевича назначено лише старшим старшиною батерії, а к-ром її назначено Наддніпрянця. Не зважаючи на все, батерія не одержала гармат до кінця свого перебування в Запор. Корпусі.

Сотня Загаєвича і Андруха разом з 2-им Запор. полком вирушили пішим порядком зі Сватова до с. Білокуракіна, що 70 верств від Сватова. По дорозі нераз висвистували стрільці жінок, які безстидно тяглися з козаками Запорожцями, сидячи на повозках та граючи на балалайках. Стрільці зривали російські кокарди у тих козаків і старшин, які не хотіли надівати українських знаків. В селі Білокуракіні відбулася парада, на якій був воєнний міністр Рогоза. На цю параду зібралася ціла Запор. Дивізія, себто 1-ший Запор. полк ім. Дорошенка, 2-гий Запор. полк, кінний полк ім. Костя Гордієнка з батерією. 3-ий Запор. Гайдамацький полк відійшов на позицію і участи в параді не брав. Воєнний міністр в приняві от. Натієва і Болбочана оглядав цілу Дивізію, інтересувався особливо стрільцями, розпитувався, скільки їх, як заховуються і т. д. Дивізію оглядав також к-р німецького корпусу, якому підлягав Запор. Корпус. Він також звернув увагу на карні і великі стрілецькі сотні і висказав своє задоволення.

З Білокуракіна вирушила вся Дивізія до Білолуцька, 15 верств на північ від повітового міста Старобільська. В Білолуцьку 3-ту кулеметну ватагу розділено на дві сотні і утворено з неї другу кул. ватагу (на місце розбіґшоїся 2-ої скорост. сотні) з самих спеціялістів кулеметчиків під к-ою сот. Турка Михайла і старшин хор. Глови Василя та хор. Сагайдачного Петра. Решта 3-ої кулеметної ватаги остала під командою сот. Андруха зі старшинами хор. Мельником Федором, Шараневичем Миколою та Загаєвичем Матвієм. 2-а кулеметна ватага була справді кулеметною, себ-то мала 10 скорострілів Максима на двоколках з кіньми і всім приналежним майном, а 2-а кулем. ватага мала 5 скорострілів без двоколок і коней і числилася сотнею пішою таксамо, як бомбометна сотня, яка була окремою пішою сотнею. На охорону демаркаційної лінії був висланий 1-ий Запор. полк ім. Дорошенка, та коли большевики нічним набігом його прогнали з визначеної лінії і почасти розбили, 2-ий Запор. полк мусів післати на підмогу 1-ий курінь під к-дою Зілінського, якому на доповнення додали ще бомбометну сотню сот. Загаєвича і 2 гу кулеметну ватагу. Відділ цей заняв позицію над річкою Айдар між селами Айдар і Колесниково. Оце стрілецькі сотні попали під безпосередну к-ду курінного, якого більше за всіх не любили за його неграмотність та звірське поведення з населенням. Він накладав більше служби на С.С., наказував їм грабувати по селах, які лежали на невтральній зоні, де грабили також і большевики. Тому, що стрільці справлялися не так, як Запоріжці і не відважувалися рабувати коров, грошей та збіжжа у мирного українського населення, яке всетаки була надія позискати для України, то курінний подавав рапорт в штаб полку, що С.С. це банда, яку слідувало-б лише розігнати. Стягано контрибуції, як у селян по українському боці, так і по большевицькому, що не обходилося без звірств над населенням і без кражі навіть великих сум. Коли сот. Загаєвич домагався звільнити його з-під підлеглости кур. Зілінському, то на нього послано силу наклепів з домаганням прогнати його як нездатного командувати сотнею. Це все не могло додатно вплинути на якенебудь співжиття СС. з Запоріжцями. Якраз в той час 27. серпня прийшов наказ від гетьмана, що Запор. Корпус мусить йому присягнути на вірність. Стрільці не знали, як поставитися до цього факту, бо Галичани боялися, що присяга замкне їм поворот домів, старші віком не хотіли ангажуватися присягою до дальшої служби в армії, а богато не могло рішитися, не знаючи думки других стрільців, яких всетаки більшість була поза Запор. Корпусом. На просьбу к-рів стрілецьких сотень і кур. Сушка, який якраз тоді приїхав з Києва відвідати С.С. і передати деякі новини, от. Натіїв відложив присягу 2-ому Запор. полку до приїзду делеґатів від С.С. з Києва. Делеґатами поїхали в Київ сот. Чайківський і кур. Сушко і їм поручено вияснити становище Галичан після присяги та думку решти старшин С.С., які були в Києві. Кур. Сушко і Чайківський були в цій справі у гетьмана і цей сказав, що присяга обовязує С.С. не щодо речинця служби, а щодо самого повнення служби і що С.С. будуть користуватися всіми правами Наддніпр. Українців і право горожанства кожному С С. може бути дано. Відносно повороту до Австрії — австрійський посланник відповів, що присяга не перешкоджує поворотові в Галичину і стрілецькі старшини в Києві рішили, що краще є зберечи сотні і присягнути, що може вплинути додатно і на позволення збирати наново полк, як не присягати і бути розігнаними.

Після гетьманського приняття 21 V. 1918. р в Києві з приводу приїзду делеґації від Сірої Дивізії, сформованої австр. командуванням у Володимирі Вол. І. ряд сидять від ліва до права: ґен. писар, тепер загально відомий Полтавець-Остряниця, пор. австр. розвідки, тепер відомий комуністичний діяч Матвій Яворський, комдт походної гетьманської канцелярії ґен. Богданович, ґен. осаул Устимович, ґен. тепер відомий інжінер винахідник Крига II. ряд: королівський угор. комісар Добай, ґен. оберст прінц фон Гервальд, гетьман Скоропадський, болгарський посол Шишманов, нім. леґаційний радник ґраф Берхен, III. ряд (в горі): ґраф Біркман, ґен Присовський, комдт. штабу Сірої Дивізії Пильниченко, співробітник гетьманської преси і реферату пропаґанди проф. Калинович, полк. Зеленевський, кн. Голіцин, приділений до Сірої Дивізії сот. УСС. Іван Коссак, мін. бюра Полтов

Та не всі стрільці задоволилися тими відповідями, бо не всі ще погодилися з думкою, що ради самостійности треба залишити мрії про повстання проти гетьмана і біля 30 відступило від присяги. Їх негайно увільнено з полку. 10-а сотня Роґульського, яка була окремо від полку, не присягала зовсім. Стрільці, які були у других полках Запор. Корпусу, як прим. в полку Костя Гордієнка, ціла кінна скорострільна сотня виключно з С.С., в більшости присягла, а лише незначна частина відступила від присяги.

Мимо того, що в 2 ому Запор. полку було три піші сотні С.С. і одна скорострільна — скількістю поверх 500 людей, к-р Дивізії і 2 ого Запор. полку от. Болбочан не хотів ніяким чином згодитися на утворення куріня С.С., який міґби становити три-четверті 2-го Запор. полку і тим самим інші курінї, які мали по 60 до 200 людей, осталиб в меншости. Утворенню стрілецького куріня шкодили богато і жінки, які їздили з старшинами ненавидженими С.С ами, а які безумовно мали вплив на командний склад. Коли домагання відносно їди, платні і т. д. стрілецьких старшин ставали безуспішними, вони рішилися видавати сатиричний тижневик »Бомбометчик«, де в формі сатири та просто сміху висказували свої жалі. Та після другого числа заборонено друкуватн »Бомбометчика«.

При кінці серпня одержано наказ 2-ому Запоріжському полку з двома батеріями вирушити на Черниґівщину в Стародубський повіт для охорони демаркаційної лінії, тому що большевицько настроєне населення там дуже ворожо відносилося до Німців і їм ніяк не мож було обороняти цей район. Коли другий Запор. полк прибув на ст. Сватово для вантаження, з Київа приїхав якраз кур. Сушко, який привіз конкретну вістку, що гетьман годиться на формування окремого полку С.С. в Білій Церкві і позволив виділити С.С. з Запор. Корпусу, який тоді вже передано під команду ґенерал. хор. Б. Стрільці дуже врадувались цею вісткою, що зберуться знову в один полк, в одну сімю, де один другого розуміє, один другого поважає і всіх лучить спільна ідея і де нестрашний ніякий ворог. Та от. Болбочан без наказу згори не хотів відпустити С.С.

Тоді стрілецькі старшини заявили, що С.С. як карні вояки не відмовляться від ніякого наказу, але поставили домагання, щоб от. Болбочан зарядив слідство в справі крадіжи і грабунків кур. Зілінського над Айдаром, тому що С.С. зі злодіями працювати не можуть, щоб викинено з полку і зі штабів всіх жінок, яких сам от. Болбочан возив з собою аж дві усунення з посад всіх кацапів старшин та утворення з стрілецьких сотень окремого куріня. Зразу от. Болбочан під впливом жінок і кацапських дорадників загрозив розділом стрільців між другі куріні та побачивши, що С.С. можуть одної хвилі забратися з полку і відіхати до Білої-Церкви без його дозволу, через що у нього осталоб всего 300 людей, пообіцяв виповнити всі домагання. Сповнив однак лиш останнє. Вилучив СС-ів в окремий курінь.

Так С.С. переїхали в перших днях вересня через

Харків, Гомель в Семенівку, що 50 верств на схід від м. Новозибкова. По дорозі не обійшлося без того, щоб не обрізувати кацапським офіцерам пагонів, якими вони пишалися по стаціях. З Семенівки виправлено 2-ий Запор. полк на охорону демаркаційної лінії від м. Стародуба по с. Азоровку, себто на 30 до 40 верств. 2-ий Запор. полк підчинено тут також німецькій бриґаді, яка дуже живо заопікувалася новоприбувшою частиною і слідила за кожним її кроком. С.С. втішилися, що може хоч Німці возьмуть в свої руки все і сконтролюють постачання полку, рахунки і т. д. Та дарма. Німці лише в оперативному відношенню інтересувалися полком, а внутр полку на жаль не мішалися. Стрільці ходили обдерті, босі і голодні — робили службу в холодні ночі серед дощу, який доскулював цілий час побуту на Чернигівщині. Та кожний стрілець знав, що скоро прийде наказ відїзджати до Б. Церкви.

Старшини сотні пішої розвідки (полевої жандармерії) 1 п. п. С. С. в Києві. Перший з ліва сот. Володимир Стефанишин, командант розвідки.

Скоро стрілецький 3-ий курінь став на позицію в с. Азоровка і Демянка для здержування контрабанди і ворожих налетів на українські села, зараз контрабандисти пізнали, що через цей район не перепустять їх за ніякі хабарі, гірше як за Німців. Під проводом кур. Сушка робить курінь два рази наступи на невтральні села, які займали большевики і мимо того, що проти нього стояли самі матроси і »червоні козаки«, себ-то Таращанці з Гребінком на чолі — він проганяв їх аж до ріки Десни. І там осталися сліди по С.С. — високі стрілецькі могили, яких чимало по всій Україні. Всіх кацапів, які переходили з совдепії на Україну шукати легкого хліба у гетьмана, стрільці повертали назад до совдепії з загрозою, що як появляться щераз на Україні, то розстріляють. Населення, яке до приїзду 2-го Запор. полку бачило лише Німців, які забирали у нього без плати все, що під руки попалося, врадувалося укр. військом. Воно ранше нарочно приводило собі на поміч большевиків, які ночами нападали і душили сотнями Німців, а Німці знову в заплату палили села та забирали все майно. До Галичан зразу ставилися з резервою, думаючи, що їх гетьман посилає для реставрації економій та опісля побачивши, що вони поводяться чесно і справедливо, полюбили їх і цілими товпами з плачем прощали стрільців, які відходили з села. Сотня, яка відходила з села, була звичайно вся заквітчана квітами з повними сумками хліба і сала. Характерний буввипадок в селі Бучках. До цього села заїзджав »карательний отряд« місцевого поміщика, зложений з чотирох кацапів офіцерів і 25 юнкерів та панських слуг. Відділ цей збирав по селах забрані з економії речі і при цьому робив богато надужиття і здирств, а неодному попалося і нагаїв чимало. Кур. Сушко занявся докладним розбором цеї справи і знаючи, що згори не позволять обезброїти цього відділу, сам рішив його обезброїти і арештувати. Коли вже карательники сиділи арештовані, стрільці самовільно ніччю витягнули з хати офіцерів і за селом випарили їм по 150 шомполів, кажучи, що вони знають, що у офіцерів богато грошей, та Січові Стрільці грошей не хочуть, а бють їх за кривду, заподіяну населенню.

Півсотенний (поручник) Київських Січових Стрільців Володимир Стефанишин (в однострою 2. запоріжського полку), родом зі Станиславова, бувший підхорунжий Галицьких Січ. Стр., один з найвизначніших молодших старшин корпусу СС., ранений декілька разів в боях на Вел. Україні, погиб в останнім повстанчім випаді от. Тютюника дня 6. лист. 1921. р. під Коростенем.

5-го жовтня прийшов з Військового Міністерства наказ через Штаб Запор. Дивізії і Січові Стрільці зістали стягнені з фронту до села Воронок, Чернигівської ґуб., де вони мали віддати все полкове майно 2-ому Запор. полкові. Хоч як прикро було стрільцям здавати ручниці, та ради розлукиз Запор. полком і в надії на те, що всетаки через кілька днів одержать зброю назад — здали її і 10-го жовтня цілий курінь С.С. зовсім не дружелюбно розстався з 2-им Запор. полком і під проводом кур. Сушка відправився ешелоном через Київ та 15-го жовтня прибув до Білої Церкви.

Стрільці, які були по других полках Запор. Дивізії, були порозкидані по ріжних сотнях і більше зжилися з Запоріжцями, та мимо того, коли дозволено їм виїхати до Білої Церкви, всі вони опустили ряди Запорожців і вернули до С.С. Гарматчики під проводом сот. Дашкевича також повернули до Білої Церкви ще в перших днях жовтня.

с. Зеленче,
15-го жовтня 1919 р.

„Гнилицький бунт“

Написав *Василь Бачинський*, б. сот. У. Г. А.

Зимою 1919 р. був я приділений до тернопільського коша, де формувався подільський полк ім. С. Петлюри.

В коші йшла звичайна кадрова праця, себто вишкіл новобранців. На перешкоді вишколові стояв брак військового приладдя, як крісів, ременів, набійниць, одностроїв, тощо, та усі ці труднощі поборювали так старшини як і стрільці, бо усім присвічувала велика ідея боротьби за власну державу.

Крім вісток, які надходили з фронту були ще і другі напів воєнні, які надходили із ріжних закутин українських земель. Вони немало трівожили кожного, кому добро батьківщини лежало на серці. Тут і там творились поодинокі „републики“ цих громад, які не хотіли сповняти наказів своєі влади.

Одною з таких вісток була відомість, що село Гнилиці збаражського повіту „збунтувалося“. Цей бунт полягав в тому, що селяни убили місцевого поміщика, а що важніше, що не хотіли давати людей до Української Армії - та загалом не підчинялись ніяким наказам української влади. —

На усмирення села та на переведення бранки вислала тернопільська Окружна Команда військовий піхотний відділ, якому до помочі додано одну чи дві полеві гармати.

Цим відділом командував хор. Евст. Голубович та хор. гарматчик Евген Крохмалюк.

В кілька днів після відходу відділу до Гнилиць, рознеслась по Тернополі вістка, що Гнилиці та ще кілька сіл ізза бувшого кордону (бо Гнилиці положені при самім бувшім австрійсько-російськім кордоні) розоружили той відділ, а людей забрали в полон та попровадили до „Росії“.

Внедовзі ця відомість оказалась правдивою, бо почали одинцем та невеличкими гуртками надтягати стрільці з цього відділу, який пішов на Гнилиці. Вкінці зявились і оба команданти та вповні потвердили цю відомість. —

Відділ був настільки необережний, що усі ввійшли в село, а гармати уставили в середині села біля громадського дому, де містилася станиця державної жандармерії.

Село знало зразу, в якій цілі та з якими намірами прийшов цей військовий відділ. Головно дезертири, яких було повно в селі, були тими, що заалярмували сусідні села зпоза бувшого австрійсько-російського кордону, які узброєні почали окружати Гнилиці, зглядно військовий відділ.

Одним з найрухливіших в цій акції був якийсь Дереш (сліпий на одно око) і саме він брехливими та неправдивими вістями заалярмував сусідні села, які вирушили на оборону Гнилицям.

Відділ найшовся в такій ситуації, що про оборону навіть не думав, а кінець був такий, що бунтівники усіх розоружили, забираючи і гармати, здемолювали станицю державної жандармерії, а самих жандармів обрабували. Це саме зробили зі стрільцями та старшинами, тільки що у них не було що рабувати.

Розоружених попровадили бунтівники за бувший кордон, оскільки собі пригадую, до Лановець.

По дорозі (бо була це неділя чи якесь свято) стрічали полонені богато людей, які не лише терпкими словами, але і буками частували стрільців та старшин.

Вкінці допровадили полонених до якоїсь команди, яка передержала усіх через кілька днів в арештах, а відтак пустила їх на чотири вітри; не видала однак ні зброї ні зрабованих річей.

Так менш-більш представляли справу ті, які повертали „з полону“.

Саме тоді формував я в тернопільському коші курінь, який після короткого вишколу мав відійти під Львів.

Одного дня візвано мене до Окружної Команди, де я одержав приказ відїхати з відділом стрільців до Гнилиць та зробити там лад. Мій відділ числив коло 40 людей. Усі ми виїхали підводами з Тернополя до Збаража. Тут Повітова Команда додала мені ще коло 30 стрільців, бо як мені говорили, відділ, з яким я вибрався з Тернополя, буде для Гнилиць забавкою, а ніякою силою, яка могла би усмирити бунт.

Я рад нерад влучив ще до свого відділу і збаражських стрільців, та робив я те нерадо, бо я тих людей не знав та бачив їх перший раз в життю. Мої побоювання оказались незабаром оправданими, бо як відділ вїхав в лубянецький ліс, почалась стрілянина наче на фронті. Це стріляли „на віват“ головно ці, які мали скріпити відділ, а яких додано мені в Збаражі. Треба було спинити цілу валку, перемішати тернопільський відділ зі збаражським, і в цей спосіб запобігти дальшій стрілянині, яка кожного, хочби найбільш холоднокровного вояка, виводила з рівноваги.

При відділі було кількох кіннотчиків, а між ними один старий вояка булавний, якого назвиска уже не тямлю, як рівнож не пригадую собі, чи був ще хто зі старшин.

Не доїзджаючи до Гнилиць, стрінули ми по дорозі о. Вітошинського, пароха збунтованої громади, який розказав нам, що діється в Гнилицях, та завернув і поїхав з нами.

Недалеко перед селом спинилась ціла валка. Стрільців поділив я на невеличкі відділи та дав приказ, що ці відділи мають у певній віддалі від себе (так щоби була лучба) окружити село, нікого ні з села, ні до села не пускати та звертати головну увагу на схід, відки могла прийти поміч Гнилицям.

Коли відділи окружили село, я та коло десяти стрільців вїхали в село.

Я післав по громадського комісаря та приказав скликати негайно громадську раду. Коли усі радні зійшлися, то дістали приказ видати усіх дезертирів, видати зброю та повернути шкоду, яку понесла державна жандамерія та стрільці в часі їх розоруження та рабунку. В противному випадку відділ остане в селі і то на кошти громади так довго, поки цей приказ не буде сповнений.

Стежі, які стояли кругом села, дістали наказ вислати по двох людей до команди відділу, де отримали солому, дерево та харчі, і це все відставили підводами на місце постою стеж.

Стежі варили харчі та грілися біля огнищ, бо на дворі був сильний мороз. Стрільці стояли на стежах день і ніч та сповняли свій обовязок як найкраще.

„Повстанці“ побачили, що це непереливки, та що з нами не піде справа так легко, як з попереднім відділом.

Я був певний, що село видасть зброю та поверне нанесену шкоду, але дезертирів не видасть. Так і сталось.

Тоді стежі, які стояли кругом села, вислали більшу часть своїх людей до команди, з яких утворився відділ коло 50 людей, і з цим відділом зробив я перегляд цілого села т. зн. стрільці перетрусили докладно хати, стодоли, стайні, стіжки та усі закутини, де тільки могли укриватись дезертири.

Через кілька годин біля громадського дому стояв відділ дезертирів, здорових та молодих людей, який чисельно значно перевищав наш військовий відділ.

Громада доставила потрібне число підвод і ми враз „з добичею“ подались до Збаража, а відси до Тернополя. Дезертирів передали військовій команді.

Яка була дійсна причина Гнилицького бунту і масової дезерції, не знаю.

Чи то, що Гнилиці були далеко від Львова, і „Поляки до нас не прийдуть“, чи то, що лежали на самому бувшому австрійсько-російському кордоні, та підпали під вплив некарних зазбручанських елементів, мігби вказати хтось, хто під той час жив в самому селі, або хочби повітовому центрі Збаражі.

Нарис історії XIV. Бриґади

Написав *пор. Карло Аріо*

(Продовження)

III. Денікінський фронт.

Відходячи на фронт, бриґада представляла собою таку силу: 3 піхотні курiні, разом коло 1000 крісів і 16 скорострілів, 3 гарматні батерії по 3 гармати тридюймовки, і відділ бриґадної кавалєрії коло 25 шабель. Незважаючи на досить часті випадки поворотного і плямистого тифу, стан боєвий був досить сильний, бо підчас цілого побуту на Україні найсильніший. Хоча вартість була відносно дуже мала.

Відхід з м. Винниці наступив 1. жовтня 1919 року. День був гарний і теплий (як взагалі перші тижні цеї осени були чудові). О 7 год. ранком станула ціла Бриґада на великій площі між касарнями, готова до відходу, з виїмком обозу, який лишився на дальше у Винниці. Після звіту, який відібрав майор Оробко від поодиноких кмдтів відділів і окремих підвідділів, і після дефіляди, рушила бриґада в приказанім напрямі через Винницькі хутори. Перший приказ звучав: осягнути район Каменка-Текитака, а по дальші прикази зголоситись в кмді Корпуса, яка тоді стояла, вже повернувши з большевицького фронту з Козятина, в Миливці. В районі Каменка кватирувала бриґада два дні. На третій день рушила бриґада до Ілинець, київської ґубернії. Після виданої кмдою Корпусу диспозиції ворог був покищо в дефензиві і то в районі Умань—Монастерище. Наша задача була: заняти відповідні позиції, окопатися, вести розвідчу службу в сторону ворога і чекати дальших приказів. Бриґада заняла відповідні опірні точки перед Ілинцями на схід. Окопались однак не одноцілим фронтом, а причілками. Наше ліве крило дотикало до правого крила 8 бриґади, яка стояла тоді своїм лівим крилом на східнім краю села на висоті „Z. O.“ Звідти позиція переходила через 182, через річку Соб на захід від села Райки. Праве крило оперлось о Барбанівку, замикаючи великий яр, який тягнувся аж до дороги Барбанівка—Райки. Дальше через кавалєрійські або піхотні стежі держала бриґада лучбу з „Київською ґрупою“ Дієвої Армії, яка стояла в районі Гайсин—Дашів.

Прохарчовання весь час позиційного фронту було добре. Жнива були гарні і пересічно богаті. Були і гроші. Зрештою і інтендантура доставляла по змозі точно в свій час потрібні харчі. Достава харчів інтендантурою була зорґанізована ще у Винниці і то в цей спосіб, що харчі доставляла інтендантура 2 рази тижнево вузко-торівкою, яка провадила з Винниці через Вороновиці на Гайсин. В тій цілі була уряджена експозитура провіянтури з 15 возами на стації Фердинандівці, около 25 верств на захід від Ілінець. Тут задержувались ваґони з харчами і скидували майно, яке переймала експозитура і доставляла бриґадним частинам.

Побут тут був досить приємний і спокійний, гарна, просто чудова погода сприяла нашому стрілецтву, яке по більшій части було дуже скупо на зиму вивінуване. Тільки в ночі було досить холодно і вохко, бо тягло зимним повітрям зі ставу і річки.

7-ого жовтня 1919 р. дістала бриґада приказ відійти до Дашева. Дашів представляв собою вже вихідну точку будучих боїв з Денікіном.

8-ого жовтня прибула бриґада до Дашева. Дашів мале, повітове, українське місточко, дуже гарно положене. Окрасою міста є великий і чистий став, через став плила річка Соб, яка розділювала місто на дві частини. Одна північно-східна частина, властиве місто, навіть не дуже таке жидівське, як звичайно малі місточка на Поділю або Волині. Навіть досить чистий ринок припирав до великого і гарного парку. Через середину переходив широкий, добре удержаний битий шлях, який провадив з Ілінець до Ґранова. Через широку греблю переходилося на другу сторону міста, яке зачиналось великим паровим млином при самій греблі.

Бриґада була розложена так: І. курінь стояв в селі Купчинцях, II. курінь в східній части Дашева, включно з палатою ґрафа Потоцького, де був штаб куріня і кавалєрія бриґади. III. курінь стояв в північно-західній части Дашева. Штаб бриґади, артилєр. полку і частини підчинені безпосередно бриґаді коло попівства. Сам артилєрійський полк в Полеві. Позиції

бриґади були такі: Перший курінь лівим крилом притикав до пільної доріжки Купчинці—Яструбинці, замикав півобручем Купчинці і мав висунений причілок на -◇-166. Другий курінь на правім крилі замикав цілу бриґадну позицію висуненою сильною полевою сторожею коло Z. O. при пільній доріжці з полудневого кінця села Дашева до Копіявки. Третий курінь був в резерві. Боєвий обоз і перевязочна в с. Кальнику. Позиції тут не були вправді звязані в одноцільні окопи, але причілковими гніздами державлось успішно під огнем ціле передпілля, а звязок поміж тими гніздами був легкий, бо проглядний. Звязок з 8-ою бриґадою, якої праве крило стояло в Яструбинцях, держав піхотинними стежами I. курінь. На право з „Київськоюю ґрупою“ держали звязок, ббо кавалєрія, або старшинські стежі на возах II-ого, або III-ого куріня, і так: кавалєрія на Гайсин, а піхота на Ґранів. Розвідку провадили I. курінь на Слобідку Росоховату, II. курінь на Китайгород, Слободниця. Кавалєрія в ліси на полудневий схід. Третий курінь в зад. Телефонічне получення з Корпусом було по почтових дротах, які провадили з Ґранова через Іллінці на Липовець. Перед нашим фронтом стяті телеґрафічні дроти лежали на землі близько себе і через те провід був в одну, себто в нашу сторону інтактний. Наші дижурні прислухувались дуже часто розмовам по денікінськім боці, переловлювали диктовані диспозиції і оперативні, чи якісь тактичні прикази. Всі ті перелапані розмови і депеші ворога, ми подавали негайно до кмди Корпуса.

Час проходив спокійно, крім маленьких сутичок з розвідчими стежами. Населення в тій околиці було свідоме і дуже нам прихильне, а притім богате. Обі обставини, розуміється, були для нас корисні.

В другій половині нашого побуту в Дашеві наступила зміна погоди в нашу некористь. Настали дні холодніші, почали падати густі, зимні дощі, а ночі були вже дуже холодні. І тоді яскраво вийшло на верх наше сумне матеріяльне положення під оглядом зимового виряду, показались болючо наслідки недостаточного забезпечення Армії і брак конечної опіки.

Наслідки були неминучі. — Стан здоровля частин з кожним днем гіршав. Відхід хорих збільшувався просто застрашаючо. — Було ясно, що пошесть вдерлася в наш орґанізм, а виперти її ми не були в силі.

Ми робили все, що було можливе, щоб поліпшити наше положення. В першу чергу звернулися до населення з наказом забезпечити нас в потрібну нам скількість легких кожухів, свит і т. п. Населення пішло нам на руку і ми могли сяк-так забезпечити себе на зиму. Населення діставало за доставлені нам річи відповідні, комісіонально призначені винагороди, чи то в грошах, чи в продуктах, себто в цукрі, соли, тощо.

Дня 10 жовтня 1919 р. перед полуднем приїхав до нас автом начальник штабу III-ого Корпусу от. Любковіц і мав коротку нараду щодо дальших операцій. Також приїхав кілька хвилин пізніше кмдт 8-ої бриґади сот. Шмідт, щоб порозумітись з от. Оробком щодо співділання обох бриґад в майбутнім наступі III-ого Корпусу. Наступ мав зачатись о 5-ій годині ранком другого дня, то є з 10 на 11 жовтня 1919 р.

Оперативною ціллю було відкинути ворога, який мав на днях наступати, поза лінію вузкоторової залізниці Монастерище—Христинівка і посунути фронт більше на полудне. — Тим самим праве крило нашого Корпусу, себто Галицької Армії, мусіло зіткнутися тісно з лівим крилом Київської ґрупи, себто Дієвої Армії У. Н. Р. і через те оминулосьби розірвання обох Армій і не допустилосяби, щоби ворог врізався

між оба крила, які дотепер висіли в повітрю. Головною ціллю Денікіна було розірвати і відтяти від себе обі Армії, зглядно розбити насамперед окремо Дієву Армію, заняти Жмеринку, а відтак розбити Галицьку Армію і заняти Винницю та Козятин і тим самим мати вільну дорогу на Жмеринку—Київ. В Київі тоді стояли Денікінці, однак стояли в тяжкій боротьбі з большевиками. Тому отже негайна поміч для Київа була аж надто конечна.

Оперативний приказ з Корпусу одержала бриґада телефоноґрамою вечером. Усі частини одержали негайно по відїзді начальника штабу III-ого Корпусу авізо, в якім приказано поготівля з тим, що завтра почнеться загальний наступ на ворога — напрям Монастерище — дальші оперативні прикази слідують.

Так отже бриґада мала найменше 12 годин часу на приготовання, поминувши те, що цілий час була приготована на все, стоячи на позиції.

Корпусний приказ був такий: „Загальний наступ III-ого Гал. Корпусу в злуці з Дієвою Армією У. Н. Р.

Напрям: III. Корпус по обох боках вузкоторівки Липовець—Христинівка.

Перша ціль досягнення — залізнодорожний вугол ст. Христинівка. Дієва Армія У. Н. Р. буде наступати вздовж залізничого шляху Жмеринка—Бірзуля.

Ціль: осягнути лінію (менш-більш) Умань—Гайворон—Рудниця.

14 бриґада на правім крилі Корпусу хоронить те крило і держить злуку з Київськоюґрупою, яка мати-ме наступати через Ґранів. Напрям наступу через Слободище. Осягнути вузкоторівку, збурити шлях і евентуально, оскільки буде потрібно, помогти з полудня здобути Монастирище місто. Звязок з Корпусом: телефонічним полученням. Звязок з 8 бриґадою стежами, розуміється, оскільки би крила обох бриґад не сходились тісно з собою. Оперативний, бриґадний приказ звучав менш-більш так: подано загальну ситуацію на фронті (відпис з корпусного приказу) відтак диспозицію: 14-та Бриґада наступає завтра то є 11. VIII. в злуці з цілим Корпусом через Слободище на вузкоторовий шлях. I. курінь (змінений одним куренем 8-ої бриґади перейшов до с. Полеве і східної части м. Дашева) наступає з свого місця постою через -ф- 239, через цвинтар і село Слободище, через с. Тернава, с. Дубровка на вузкоторовий шлях.

II. курінь наступає з Дашева через м. Китайгород, с. Слободище, с. Леухи, с. Терлиця, с. Холодіївка на вузкоторовий шлях. Праве крило по осягненню лінії оперти при шляху о хутір Пожинки.

Негайно по осягненню вузкоторівки мають саперські стежі знищити шлях в двох місцях найменше на просторі 2 (двох) кільометрів. В тій ціли виділить саперська сотня 2 стежі з відповідним вирядом, які мають держатися при резерві. Бриґадна артилерія іде шляхом II-ого куріня і має держати злуку з штабом куріня для порозуміння щодо заняття евентуальної боєвої позиції і взагалі для співділання.

I. курінь держить перманентно злуку з правим крилом 8 бриґади, яка має наступати через Сл. Росоховату.

(Далі буде)

Листа втрат I-ої бриґади УСС. (1919 р.)

В минулому місяці повернув з Великої України о. Макарій Каровець, колишній полевий духовник I-ої бригади УСС. Ще з того часу залишився він на Вел. Україні, де по траґедії У. Г. А. сповнював обовязки священника у католицьких парохіях аж до останніх днів. Вернувши до краю о. Каровець відвідав у першу чергу нашу редакцію та передав нам цінний документ, який підчас цеї жахливої скитальщини вспів переховати. Є це список померших стрільців з I-ої бриґади УСС. Ця листа втрат далеко неповна і бракує там богато імен та всежтаки вона має велику вартість не лиш для історії, але й для рідні тих, які не повернули з Великої України. Ця листа втрат може бути в деяких випадках важливим документом родинним, або й правним, бо список заподаний духовником, який хоронив цих померших і підтверджений свідками.

Число	Дата	Полк кур.	Імя і назвиско	Місцевість і дата уродж.	Місце і час смерти	Релігія	Стан	Заняття в дома	Місце і день похор.	Причина смерти	Свідки смерти	Похоронив	Замітка
Серпень 1919													
1	6/8 1919	Пушкар I. гарм. полк УСС.	**Іван Стефанишин**	1899 Тростянець, пов. Долина	6/8 Зінківці к. Камянця Под.	гр. кат.	вільний	рільник	6/8 Зінківці к. Кам.	Розстріляний	Сан. пор. Олекса Перфецький, Іван Тучапський, четар	о. М. Каровець ЧСВВ., пол. духов. бригади	
2	12/8 1919	Пушкар I. гарм. полк УСС.	**Олекса Маковійчук**	пов. Косів	12/8 1919 Зінківці	гр. кат.	вільний	рільник	12/8 Зінківці к. Кам.	Розстріляний		о. М. Каровець	

Число	Дата	Полк кур	Імя і на-звиско	Місцевість і дата уродж.	Місце і час смерти	Релігія	Стан	Занятя в дома	Місце і день похор.	Причина смерти	Свідки смерти	Похоронив	Замітка

Вересень 1919

Число	Дата	Полк кур	Імя і на-звиско	Місцевість і дата уродж.	Місце і час смерти	Релігія	Стан	Занятя в дома	Місце і день похор.	Причина смерти	Свідки смерти	Похоронив	Замітка
1	4/9 1919	Стр. I. полк III. кур.	**Петро Марущак**	1894 Тумир, пов. Станиславів	4/9 в дорозі з Тростянця до Демківки, пов. Брацлав, ґуб. Под.	гр. кат.	вільний	рільник	4/9 Демківка, пов. Брацл., ґуб. Поділь.	Пострілений в бою (з ран)		Правосл. св. о. Аполльон Добій, св. с. Демківки	
2	10/9 1919	Дес. III. бат. 1 п. гарм. УСС.	**Василь Ґурей**	1890 Тюдів, пов. Косів	4/9 Христинівка, пов. Умань, ґуб. Київська	гр. кат.	вільний	рільник	11/9 Христинівка на цвинт.	від ран	Т. Волошин, Кмд. бат. Кологон сан., чет. Роман Віханський чет. Іван Панкевич, бунчуж.	о. М. Каровець	
3	26/9	Стр. обозу I. п. УСС.	**Семен Бандура**	1899 Кінашів, п. Рогатин	ст. Кублич, п. Гайсин, ґуб. Камянець П.	гр. кат.	вільний	рільник	26/9 на поли с. Степанівка	дезинтерія	Іван Чичилович, чет. Іван Особа, бунчуж.	о. М. Каровець	
4	26/9	Віст. II. п. I. кур.	**Іван Яворський**	1900 Домаморич, пов. Тернопіль	26/9 під Веринячкою, п. Ум., ґ. Київська	гр. кат.	вільний	рільник	26/9 на поли під Веринячкою	убитий	Глинський, Клибоновський	Заряд полку	
5	26/9	Ст. Стр. I. к. II. п.	**Никифор Осадчук**	1898 Костельники, пов. Заліщики	26/9 під Веринячкою., п. Ум., ґ. Київська	гр. кат.	вільний	рільник	Веринячка	убитий в бою	Куницький, ст. дес.	Власний сан. відділ	
6	26/9	Стр. I. к. II. п.	**Павло Тарапацький**	1902 Кальників, пов. Мостиска	під Веринячкою, п. Умань, ґ. Київська	гр. кат.	вільний	рільник	Веринячка	убитий в бою	Андрій Бекеш, ст. дес. Кирильчук, вістун	в заряді частини (сан. відділ)	
7	26/9	Стр. I/II.	**Степан Байдак**	1899 Кривеньке п. Гусятин	під Веринячкою, п. Умань, ґ. Київ.	гр. кат.	вільний	рільник	Веринячка	убитий в бою	Павелчак, Жарук		
8	26/9	Стр.	**Михайло Вайда**	1901 Ганівці, п. Жидачів	під Веринячкою, п. Умань, ґ. Київск.	гр. кат.	вільний	рільник	Веринячка	убитий в бою	Павелчак, Жарук		
9	26/9	Стр.	**(Федь) Іван Кшешовський**	1900 Мізунь ст., п. Долина	під Веринячкою, п. Умань	гр. кат.	вільний	рільник	Вери нячка	убитий в бою	Павелчак, Жарук,		
10	26/9	Стр. I. кур. II. п. III. с.	**Михайло Лис**	1901 Запитів, п. Львів	у сх. стор. Христинівки, пов. Умань	гр. кат.	вільний	рільник	коло стації Христинівки	уб. в б розне сений ґранат.	Куницький ст. дес., I. Савчин	власний сан. відділ	
11	27/9	Стр. I. к. II. п.	**Стефан Савчук***	1899 Підгайчики, пов. Коломия	27/9 під Веринячкою	гр. кат.	вільний	рільник	Веринячка	поляг в бою	Куницький, ст. десятн., Куніґа, віст.		Смерть непевна; запод. неясн.

* непевно, здається лише пропав без вісти після листи втрат I. кур. II. полк. з 3/10 1919.

(Далі буде

Посмертна згадка

Іван Шафран пор. УГА.

Іван Шафран поручник VI. равської бригади УГА. помер у захисті Українських Інвалідів у Винниках, по довгій недузі легких. Від листопада 1918 р. аж до інтернування частин УГА. в Чехії служив у відділах УГА. Був адютантом команданта бригади, а по повороті до краю в 1928 р., управителем захисту Укр. Інвалідів у Винниках. — Похорон відбувся дня 12. IV. 1930 р. на винницьке кладовище при участи членів УГА, винницького та дооколичного громадянства.

В. Й. П.

СПИС ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАІНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914—1921 р.

(Продовження)

Петражецький, А.: Боротьба за Ради на Херсонщині. „Вісти“, Харків, 1927, Ч. 256.

Петрів, Всеволод, ґенерал: Декілька слів про запорожський імени кошового отамана Костя Гордієнка полк кінних Гайдамаків. „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1928, Кн. IV, стор. 306—308.

Петрів, Всеволод, ґенерал: Спомини з часів української революції. (1917—1921). Частина І. До берестейського миру. Львів, 1917, 16°, 180 стор. Видання „Червоної Калини“.

Петрів, Всеволод, ґенерал: Уривок зі споминів. Календар „Червоної Калини“ на 1929 р., Львів, 1928, стор. 29—39.

Описано похід на Крим і побут в м. Олександрівську, весною 1918 р.

Попович, Ілько: До перевороту на Буковині *). „Літературно-Науковий Вістник“. Львів, 1924. Кн. III/IV, стор. 344—345.

Прохода, В. підполковник: Записки до історії Сірих, або Сірожупанників. Частина II *). (Матеріяли до української військової історії). „Табор“. Воєнно-літературний журнал. (Каліш), Ч. 5, 1927, стор. 47 до 16; — Ч. 6, 1928, стор. 22—45.

Прохода, В., підполковник: Сірожупанники в повстанні проти уряду гетьмана Скоропадського. „Табор“, Воєнно-літературний журнал. (Каліш), 1928, Ч. 9, стор. 90—95.

*) Деякі спростування до спогадів М. Кордуби п. з. „Переворот на Буковині“, печатаних в „Літ. Наук. Вістнику“ за 1923 р.
*) Частина І. печатана в журналі „За Державність“.

Проць, Іван: „Віденський фронт“. (Причинок до історії української військової еміґрації). „Український Скиталець“. Відень, 1922, Ч. 21, стор. 32—35.

Пушкарський І.: Революція в селі Миколаївці Васильківський район на Дніпропетровщині „Вісти“. Харків, 1927, Ч. 252.

Рибак, Ярослав: Спомини з Жовкви. „Український Скиталець“. Ліберець, 1921, Ч. 6—8.

Про підготування до перевороту в Жовківщині осінню 1918 р.

Р кий, І., сотник: Спомини з львівських падолистових днів 1918 р. „Український Скиталець“. Ліберець, 1920, Ч. 1—2.

Романський, Р.: Останній бій. „Український Прапор“. Відень, 1919, Ч. 23/25.

До історії боїв у Львові.

Ромченко, Борис: Сумної памяти дні в Перемишлі. „Український Скиталець“. Ліберець, 1920, Ч. 1—2.

Рудницька, Лисяк, Мілена: Львівське жіноцтво підчас падолистового перевороту. (Спомини й рефлєксії). „Український Прапор“. Відень, 1919, Ч. 23/25.

Р., Р.: Верховні державні установи Західно-Української Народньої Республики. „Український Прапор“, Берлін, 1928, Ч. 17/19.

С. С.: Нежданa підмога. „Новий Час“. Львів, 1927, Ч. 44.

Савченко, В. П., ґен. штабу полковник: Втрачені можливості для перемоги в листопаді 1920 р. „Табор“.

*) Передрук з „Національної Думки“.

Воєнно-літературний журнал. (Каліш), 1924, Ч. 2, стор. 99—151.

Сахно, В. сотник: Тиждень в гетьманській дружині. „Табор". Воєнно-літературний журнал. (Каліш), 1928, Ч. 9, стор. 81—81.

Опис подій в м. Кремянці в жовтні-падолисті 1918 р.

Севрюк, О.: Берестейський Мир. (Уривок зі споминів). „Українські Вісти". Париж, 1927, Ч. 19—22.

Середа, М.: Перші українські військові частини. Календар „Червоної Калини" на 1929 р. Львів, 1928, стор. 45—51.

Стефанів, Гнат, полковник: За Львів. „Український Скиталець". Відень, 1923, Ч. 43/44, стор. 8-12.

Стефанюк, Ф.: З Українськими Січовими Стрільцями. „Український Голос". Вінніпеґ, (Канада), 1928, Ч. 41 43.

Автор стрілець У.Г.А., прибув на Наддніпрянщину на початку 1919 р. з одним з відділів У.Г.А., який прилучено до корпусу С.С.

Струхманчук, Яків: Серед орієнтацій. (Із спогадів про розклад Галицької Армії 1919—20 р.) „Західна Україна". Альманах, Київ, 1927, 8°, стор. 566—302. Видання „Державного Видавництва України".

Сулківський, Б., ґен. штабу полковник: З історії формування 2-го Січового Запорожського Корпусу на південно-західньому фронті в році 1917. (Спомини), „Табор". Воєнно-літературний журнал. (Каліш), 1927. Ч. 4, стор. 71—86.

Сушко Роман, полк. С. С: Брат на брата. (Матеріяли до історії Ударної Ґрупи С. С.) Календар „Червоної Калини" на 1928 р. Львів, 1927, стор. 53—58.

Сушко Роман, полк. С. С.: Січові Стрільці за Центральної Ради*). (Мої спомини про І сотню С. С.) Календар „Червоної Калини" на 1928 р. Львів, 1927 стор. 9—37.

Старченко, О. В.: 11 днів героїчної боротьби. (Спогади київського залізничника.) „Вісти". Харків, 1927, Ч. 257.

Відноситься до большевицького повстання проти Центральної Ради в Київі в серпні 1918 р Описана боротьба за київські зал.-дер. майстерні.

Тансюра, Л.: Мої спомини з визвольної боротьби. „Студентський Вістник". Львів, 1928, Ч. 3.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. річник / Число 5. / Травень 1930.

*

ЗМІСТ

Редаґують: *Лев Лепкий* і *В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

Друкарня ОО. Василіян у Жовкві